

ŞİNASI'NİN BUGÜNE KADAR ELE GEÇMEYEN FATİN TEZKİRESİ BASKISI

ÖMER FARUK AKÜN

I

Fatin Efendi'nin «*Tezkire-i Hâtimetü'l-eş'ar*» adı ile 1855 (=1271) yılında taşbasması olarak basılan şairler tezkiresinin ilkin kendisi, daha sonra da Şinasi tarafından yeni ve değişik bir baskısının yapılması istendiği malûmdur. Eser sahibinin 1856 (=1273) de ilân olunup hiç bir netice çıkmayan teşebbüsü¹ üzerinden yedi sene geçtikten sonra bu işi Şinasi eline alarak 1863 yılı Ekim'inde gazetesinin en mütena yerinde, yeni neşre hakim olacak gaye ve esaslar ile birlikte haber verir². Başmakale sütununda «Havâdis-i dâhiliye-Pâyitaht» başlığı altında çıkan bu yazıda Şinasi eserin, işaret ettiği bazı mühim kusurları düzeltilmiş yeni bir baskısının yapılması için başındanberi teşvik ettiği müellifin bu defa bunun gerçekleştirilmesini kendisinden istediğini, ve kendi bu işi üzerine alırken yapmayı şart koştuğu bazı değişiklikleri kabul ettiğine dair ondan bir senet aldıktan başka, Meclis-i Umûmiye-i Maârif tarafından da bunu tasdik eden bir vesika tanzim olduğunu bildiriyor. Bu muamelelerin tamamlanması ile harekete geçen Şinasi, belirttiği şartlar dahilinde tezkirenin yeni neşrine ilk defa veya evvelki baskıda olup da değişik bir şekilde girecek olan haltercemesi ve şiirlerin süratle Tasvir-i Efkâr idarehanesine gönderilmesini isterken, bunun bir defaya mahsus olmak üzere ilân olduğunu, çünkü eserin basılmasına artık başlanmış bulunduğunu söylemektedir.

Ancak, makalenin sonundaki «zîra mebhüsün anhâ olan tezkirenin berminvâl-i muharrer tab'ına şimdiden ibtidâ olundu» ibaresinin şübheye meydan bırakmayan sarahatine mukabil, o zamandan bu yana, haber verilen baskı hakkında en küçük bir bilgi ve işarete sahip olunamamıştır. Bugüne kadar onun mevcudiyetini gösterecek herhangi bir vesikanın zuhur etmeyişi herkeste bu işin fiiliyat sahasına çıkamamış

¹ *Ceride-i Havâdis*, nr. 802, 8 Muharrem 1273.
Tasvir-i Efkâr, nr. 135, 27 Rebiülâhîr 1280.

bir tasarıdan ibaret kaldığı kanaatini doğurmuştur. Tıpkı «Lûgatı», «Sarf ü nahv-i türkî»si, «mebhusetün anhá» münakaşası sırasında neşre hazır olduğundan bahsettiği arapça gramer kitabı¹ gibi, bu da günümüze kadar tam bir meçhul içinde kalmıştır. Bilhassa son zamanlarında kendisi ile yakın bir münasebeti olması bakımından, bu baskıyı hiç değilse bazı parçaları ile görebilmiş olması ihtimali en fazla olan Ebüzziyâ Tefvik, Şinasi'nin terekesinde elinden geçen bir yığın müsvedde ve evrak arasında rastladığı şeyleri anlatırken² «Lûgat» ve «Sarf ü nahv-i türkî»yi zikretmesine mukabil, ne arapça gramer kitabından, ne de Tasvir-i Efkâr matbaasında basılmış bir Fatin tezkiresinden bahseder. Ebüzziya'nın, adı geçen yazıda gayesi terekede çıkan her şeyin fihristini yapmak olmadığına göre bu baskıdan bahse lüzum görmediğine hükümlenabilir. Fakat o, Şinasi'nin tezkireye dair makalesini «Tezki-retü's-şuarâ» adı ile neşrettiği müteaddid yerlerde de bunun mevcudiyeti hakkında hiçbir şey söylemiş değildir.³ Son devrin Ali Emiri Efendi, İbnülemin Mahmud Kemal, Muallim Cevdet gibi, sahib oldukları nâdide kitab koleksiyonları ile meşhur araştırmacıları da ne bu eseri gördüklerinden bahsetmişler, ne de kütübhanelerinde böyle bir eser zuhur etmiştir. XIX. asır Türk şairleri üzerinde Fatin Tezkiresine büyük bir zeyil meydana getirmesi itibarile, yeni hal tercemesi maddeleri ve ilâveler ihtivâ edeceği muhakkak olan böyle mühim bir neşirden mutlaka haberdâr olması icab eden İbnülemin Mahmud Kemal, gerek kendisinden evvel ortaya konulan tezkirelerden bahsederken, gerek Fatin Efendi'nin hal tercemesinde⁴, eserin neşri için yapılan iki teşebbüsün neticesiz kaldığını tekrar tekrar ifade etmek suretiyle Şinasi neşirini görmemiş olduğunu iyice ortaya koyar. Şinasi'nin hal tercemesinde ise böyle bir meseleye temas bile etmemiştir. İbnülemin'den daha evvel ve daha sonra başka araştırmacılar da ne bu baskıyı görmüşler, ne bir görenden haberdar olabilmişlerdir⁵. Bu gibi bilinme-

¹ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 257, 30 Receb 1281.

² Ebüzziyâ Tefvik, *Mühalledât-ı Şinâsi*, Mecmua-i Ebüzziyâ, XXX, (1329), nr. 107, s. 900 v. d.

³ *Müntehabât-ı Tasvir-i Efkâr-Şinâsi*, 3. tab., İstanbul 1311, s. 237—239; *Numûne-i Edebiyat-ı Osmâniye*, 6. tab., İstanbul 1330, s. 237—239.

⁴ İbnülemin Mahmud Kemal, *Son asır Türk şairleri*, İstanbul 1930, I, 8; II, 369, not I,

⁵ Msl. bk. İbrahim Neemi, *Şinâsi ve âsarı*, Yarın Mecmuası, nr. 15, 26 Kânunsâni 1338-1922, s. 4; Ahmed Râsim, *İlk büyük muharrirlerden Şinâsi*, İstanbul 1927; F. Basinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, s. 359—360; Orhan Köprülü, *Fatin Efendi*, İA, 1947, III, 528—529; Fevziye Abdullah Tansel, *Şinâsi-Makaleler*, Ankara 1960, s. 65.

yen ve nüshası kolay ele geçmez vesikalara sahip ve bunları tanıtmaya hususî bir ehemmiyet vermiş olmaları cihetile böyle bir eserden bahsetmeleri kendilerinden bilhassa beklenecek olan İhsan Sungu ve Selim Nüzhet Gerçek merhumların da bu hususta bir bilgi vermemiş olduklarını ayrıca kaydedelim. Eski ve vukuf sahibi sahaflar arasında Şinasi baskısını gördüğünü söyleyenlere rastlayamayız.

Şinasi'nin 1863 yılında başladığını ilân ettiği bu yeni ve değişik baskı, o zamandanberi bir asır müddetle gözlerden uzak kaldıktan sonra, bir terekeden aldığımız muhtelif kitab ve risâleler arasında, bugün bazı parçaları ile elimize geçmiş bulunuyor.

Ortaya çıkan baskı, süt beyaz rengde çok iyi cinsten kalınca kâğıt üzerine nesih matbaa hurufâtı ile dizilmiş, eni 25, boyu 34,5 cm. uzunluğunda dörder sahifelik büyük formalar halindedir. Üç tarafında çok geniş marjlar bırakılmış olan metin kısmı 14×24 cm. ebâdında olup etrafı cedveli ve her bir köşesi birbirine mütenâzir arabesklerle süsüdür. En dolgun sahifelerinde azamî satır sayısı 32 dir. Sahifelerin üst kısmında karşılıklı iki arabesk arasında bulunan cedvelin üzerine sahife numarası ile hal tercemesi maddelerinin aid olduğu harf işaretlenmiştir. Bunlar her sahifede bir, tenazur teşkil edecek surette yer değiştirir. Sahife altlarında, bunun mukabili olan cedvelin aşağısına sağ sahifelerde, sonraki sahifenin ilk kelimesi, sol sahifelerde ise daimâ «Tezkire-i şuarâ» ibaresi yazılıdır. Hal tercemesi maddeleri arasına, her defasında bir başkası kullanılmak üzere on iki ayrı çeşitten desenli birer ayırma çizgisi konulması, örnek alınan manzumelerin üstündeki «kıt'a» ve «gazel» başlıklarının ta'lik harflerle,¹ «beyit» başlığının da rık'a ile dizilmesi gibi hususlar baskının diğer haricî vasıflarını meydana getirirler.

1271 baskısında, bir şiir örneğini takiben, hal tercemesi maddesine başlarken ilk satırda daimâ şairin ismi önüne yazılan «nâzım-ı mumâileyh», «nâzım-ı müşârünileyh» gibi lüzumsuz kayıtlar burada tamamen kaldırılmış ve her şairin ismi, hal tercemesinin üst kısmına başlık olarak konulmuştur. İlk onbeş sahifede başlıklarda esas isim ta'lik harflerle, beraberindeki diğer isim ve kelimeler ise nesih yazı ile dizilmiştir. Onaltıncı sahifeden itibaren bu tarz terk olunarak başlıklarda sadece nesih harf kullanılmıştır. Her türlü tertib ve tabî kusurundan âri

¹ Buna mukabil «matla⁶», «tarih», «taştir», «lûgaz» başlıkları daima düz harf ile dir.

olan bu baskı, bütün vâsıfları ve konpozisyon hususiyetleriyle, titiz bir zevkin mahsûlü olduğunu belli etmektedir.

Şinasi neşrinden elimize geçen parçalar, mukaddime kısmına âit ilk dört sahife ile, aradan 17—24. sayfeler eksik olmak üzere, eserin baştan 52 sahifesinden ibaret olup 1271 baskısının 57 nci sahifesine kadar olan kısma tekabül eder. ح ile ا harfleri arasındaki şairleri içine alan bu formalar 5 inci sahifede tezkirenin ilk maddesi olan Dâmad İbrahim Paşa'nın hal tercemesi ile başlayıp 52 nci sahifenin sonunda, ح harfinden Nazif-zâde Ahmed Hâmîd Efendi maddesinin başlarında nihayetlendir: [ابراهيم - حامد]. 17 — 24 üncü sayfelerin teşkil ettiği iki eksik forma, taşbaskısının 17. sahifesinin son satırında başlayan Mehmed Emin Âsaf maddesinden 26. sahifenin ortasında Mehmed Bezmî Efendi maddesinin sonuna kadar olan kısmına aiddir.

Taşbaskısı 460 sahife tutan «*Hâtîmetü'l-es'ar*»ın Şinasi neşri acaba yalnız bu 52 sahifeden mi ibarettir? Basılmış başka sayfeleri daha var mıdır? Varsa baskı hangi sayfeye kadar gelmiştir? Bu neşre aid başka nüshaların ortaya çıkmasına kadar bu sorulara cevap vermek mümkün olmayacaktır. Yalnız emin olabileceğimiz bir şey varsa, o da baskının tamamlanmamış olduğudur. Tam basılmış olsa, ilk neşrinde bulunmayan yeni hal tercemeleri ve yapılan muhtelif değişiklik ve ilâveler ile zenginleşerek daha ehemmiyet kazanan bu müracaat kitabı, büyük kitab meraklıları ile araştırmacıların yüz yıl müddetle meçhulü kalmayıp onlardan biri tarafından mutlaka görülür, veya hiç değilse haberdar olunurdu. Nüshası âdetâ nâdir bir yazma hükmünde bulunan, çok mahdud sayıda basılmış ve daha zamanında ortaya çıkmamış bazı eserlerin bile günün birinde nihayet erbabının eline geçtiği düşünülürse, tamamı en aşağı 400 sahife tutacak olan böyle büyük bir boyda kitabın, küçük bir risâle gibi, başka kitaplar arasına karışıp bir asır boyunca kütübhanelerde, sayısız kitabın devr-i daim halinde tedavül edip durduğu sahaflarda mütemadiyen gözden kaçmış olmasına kolay kolay imkân tasavvur olunamaz. Baskısı tamamlanmış ve kendisine masraf bağlanmış bir kitabın, hele yayınlanmasında her hangi bir mahzur bulunmayan bir şairler tezkiresinin ortaya çıkarılmayıp bir yerde yığın halinde tutulması için ne sebep olabilir? Tasvir-i Efkâr matbaasının basmağa başladığı tezkirenin şimdiye kadar meydana çıkmayışını, basılan ilk formaların kitab tamamlanmadığı için bir köşeye atılarak bir müddet sonra dağılıp zâyi olması ile izah edebiliriz.

Elimizdeki parçaların bir prova baskısına aid formlardan ibaret olabileceği ihtimalini ise, basılan kısmın üç beş sayfeye inhisar etmeyip

tam 52 sahife tutması, tertib ve baskı hatalarından uzak, mükemmel bir baskı hususiyeti göstermesi derhal önleyecek mahiyettedir. Elimizdeki formalar bugün için bu neşre aid yegâne nüsha olarak gözükmele beraber, biz şahsen başka ellerde de bazı parçalarının bulunabileceğine inanıyoruz. Bu dağınık ve eksik formaların bize intikal ettiği gibi, bir kaç şahsın daha eline geçmiş, fakat onlar tarafından mâhiyeti ve Şinasi ile ilgisi fark olunmayarak, döküntü bir kitab parçası nazariile ehemmiyet verilmeden bir köşeye atılmış olması çok muhtemeldir.

Elimizdeki formalarda kapak sahifesi, mukaddime, yahud bir haşiye veya dernekenar imzası gibi, baskının Şinasi'ye aidiyetini doğrudan doğruya gösterecek açık bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat ortada mevcut deliller karşısında bu, şübhe doğuracak bir mesele bile teşkil etmez. Tarafından metin üzerinde yapılacağı ilân olunan, muhtevâ ile ilgili tasarruflar bir tarafa, yalnız şekli ve hâricî vasıfları bu baskının Şinasi'nin haber verdiği baskı olduğunu göstermeğe kâfidir. Bir defa baskının Tasvir-i Efkâr matbaasına aid olduğunda en küçük bir şübheye imkân yoktur. Tasvir-i Efkâr gazetesi ve matbaanın diğer neşriyatı ile bu baskı arasında basit bir karşılaştırma onun bu matbaadan çıktığını derhal ortaya koymaktadır. Bu 52 sahifenin tertib ve dizgisindeki bütün unsurlar, o devrin diğer matbaalarınkinden yayvan ve rahat üslûbu ile ayrılan nesih hurufatından başlayarak çeşitli işaret ve çizgilerine varıncaya kadar Tasvir-i Efkâr matbaasına mahsus baskı malzemesine dayanır. Madde ve manzume başlarında kullanılan Yesârizâde hattı ta'lik hurufat ile maddeler arasına konulmuş olan desenli 12 çeşit ayırma çizgisi Tasvir-i Efkâr matbaasının hususî kalıblarından çıkmadır¹. Bu ta'lik harf ve desenli çizgi kalıplarının devrin diğer matbaalarınkinden nasıl fark ettiğini görmek için sadece, kendi adını taşıyan matbaada basılan «Ruznâme-i Ceride-i Havâdis» ile «Tercemân-ı Ahvâl» ve baskısı «Matbaa-i Âmire»de yapılan «Takvim-i Vekayi» gibi o devir gazetelerine bakmak yeter. «Fatin tezkiresi»nin Şinasi baskısındaki, eşi başka matbaaların neşriyatında bulunmayan desenli 12 çeşit ayırma işareti Tasvir-i Efkâr gazetesinde daima görülür. Tasvir-i Efkâr'ın, meselâ nr. 176 (26 Ramazan 1280) ve nr. 189 (7 Zilka'de 1280) nüshalarına bakılırsa bu 12 işareti birarada bulmak mümkündür. Baskıda sahife köşelerini süsleyen arabesk motif de, Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'da tefrika suretile neşrettiği «Mizânü'l-hak²» ve «Tarih-i Tabii³»

¹ Tasvir-i Efkâr matbaasının baskı hususiyetlerinden bazılarını Ahmed Rasim işaret etmiştir (*İlk büyük muharrirlerden Şinasi*, İstanbul 1927, s. 31).

² *Tasvir-i Efkâr*, nr. 175, 23 Ramazan 1280

³ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 217, 28 Safer 1281.

nin ilk sayfelerindeki başlık motifinden başka bir şey değildir. Tez-kirenin baskısında ucuna küçük bir parça daha ilâve edilen bu arabesk, Şinasi'den sonra da Tasvir-i Efkâr'da tefrika edilen bazı eserlerin başlık motifini teşkil etmiştir¹.

Nihayet, bu baskının Şinasi'den sonra ve başka bir şahıs tarafından Tasvir-i Efkâr matbaasında yapılmış bir neşir teşebbüsüne aid olması ihtimali kalır ki, aşağıda ele alacağımız kayıtlar zaman bakımından buna imkân bırakmaz. Bu neşrin Şinasi'nin Avrupa dönüşünden sonraki devreye aid olması ihtimali ise hiç mümkün değildir. Çünkü Şinasinin bu devrede 1870 (1287) den itibaren «Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye» ve «Müntehebât-ı Eş'ar»ın ikinci tab'larında tatbik ettiği, havaları asgariye indirilmiş, esasında herbiri müstakil bir şekil arzeden birleşik harflerin parçalanarak ayrı ayrı harflerden teşkil olunması esasına dayanan yepyeni bir hurufat sistemi ile bu baskının hiç bir ilgisi yoktur².

Yeni neşirde haltercemelerinin bir kısmında geçen bazı tarihler bu baskının meydana geldiği zamanın sınırlarını tayin etmemizi mümkün kılıyor. Muhtelif şahısların hal tercemelerindeki değişiklikleri tesbit eden bu tarihlerin çıkabildiği en son yıl 1280'dir. Yeni baskının 8. inci sahifesinde yer alan Edhem Efendi maddesinde, bu zatın evvelce maiyetinde bulunduğu Kabûlî Paşa'dan «hâlen İzmir vâlisi» diye bahsedilmektedir ki bu, neşrin zamanını aydınlatan en kuvvetli ışığı bize getirir. Kabûlî Mehmed Paşa, 1280 ramazanında İzmir vâlisi olmuş³ ve 1281 recebine kadar bu vazifede kalmıştır.⁴ Bununla böylece sâbit oluyor ki eserin basılışı, Paşa'nın İzmir valisi bulunduğu müddet içinde olup ne daha evvele, ne de bundan daha sonraya aiddir. Baskı 1280

¹ Msl. *Şefiknâme*, Tasvir-i Efkâr, nr. 326, 21 Rebiüâhîr 1282 ve *İskenderiye kütübhanesine dair risâle*, Tasvir-i Efkâr, nr. 402, 22 Safer 1283.

² Matbaacılık tarihimizde nühim bir teşebbüs teşkil eden bu sistem hakkında bilgi için bk. Ebüzziya Tevfik, *İslâh-ı Huruf meselesi*, Mecmua-i Ebüzziyâ, IV, (1302), nr. 43, s. 1368—9, 1374; ayn. müell., *Şinasi ile bir mülâkatım*, Mecmua-i Ebüzziya, XVIII, (1316), nr. 80, s. 1604—1607; ayn. müell. *Şinasi'nin eyyâm-ı ahîre-i hayâtı ve vefatı*, Mecmua-i Ebüzziya, XXX, (1329), nr. 105, s. 835-836. Mecmua-i Ebüzziya'daki parçalar (Ahmed Rasim, *İlk büyük muharrirlerden Şinasi*, s. 44—48) de bir araya toplanmıştır. Ebüzziya, Şinasi'nin «Müntehebât-ı Eş'ar»ın ikinci tab'ı münasebetile, onun isteği üzerine bu yeni dizgi tarzı hakkında «Suhûlet» ismi ile bir yazı yazdığını söyler ki, aslında başlıksız ve imzasız olarak (*Terakki gazetesi*, nr. 18, 30 Şa'ban 1287—23 Temmuz 1870) de çıkmıştır.

³ *Cerîde-i Havâdis* nr. 480, 7 Ramazan 1280; *Tercemân-ı Ahvâl* nr. 451, 7 Ramazan 1280; *Tasvir-i Efkâr* nr. 174, 8 Ramazan 1280.

⁴ *Cerîde-i Havâdis*, nr. 778, 14 Receb 1281. Krş. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî* IV, 52.

ramazanından önce yapılmış olsa, onun İzmir vâililiğinden bahsetmeye imkân olamazdı. Oradaki vazifesinden ayrıldığı 1281 recebinden sonraya aid olduğu takdirde de, «hâlen İzmir vâlisi» şeklindeki kaydın muhafaza edilmeyerek «sâbık» kaydı veya yeni vazifelerinden biri ile zikrolunacağı âşikârdır. Maruf bir şahsiyet olması dolayısıyla Paşa'nın mevki ve memuriyetlerinde vukua gelen değişikliklerden tezkirenin baskısı sırasında haberdâr olunamadığı düşünülemez. Kaldığı, onun İzmir vâililiğinden ayrılmas ile yerine yapılan tayinin haberini Şinasi kendi gazetesinde neşretmiştir.¹ İzmir vâililiğinden sonra Meclis-i Vâlâ âzâlığına tayini de gazetesinde haber verilmiştir². Yeni neşrin Sadullah Cémilî maddesinde, bu zatın «1280 evâsıtında» Hazîne-i Hâssa muhasebeciliğinden ayrıldığına dair bir kayıt vardır (s. 44). Bunun işaret ettiği tarih, bu ayrılış münasebeti ile yerine Atâ Efendi'nin muhasebeci tayin edildiği 1280 cemaziyülevvelidir³. Sadullah Cemilî Bey, daha sonra 1281 zilhiccesi başında Divan-ı Muhasebât âzâlığına tâyin edilmiştir⁴. Bu tevcih de Tasvir-i Efkâr'da yazılmıştır⁵. Yeni neşirde Kabûlî Paşa'nın 1281 yılının 9 uncu ayında İzmir vâililiğinden ayrılışının bahsi geçmeyişi gibi, aynı yılın son ayı ile ilgili bu tayinin de kayd edilmemiş olması, baskının 1281'e aid bu tarihlerden önce yapıldığını bir kere daha gösterir. Mehmed Câzım Efendi'nin hal tercemesinde (s. 40), onun «1280 evâilinde» Aydın kaymakamlığına tayin olduğu ve bir kaç ay sonra vefat ettiği yazılıyor. Câzım Efendî 1280 yılı recebi ortalarında ölmüş ve bunun haberi Şinasi'nin gazetesinde yer almıştır⁶. Mehmed Behcet Efendi maddesindeki «1280 evâhirinde Şirket vapurları meclisi tahrirat kitâbetine tayin olunmuştur» kaydı (s. 29) elimizdeki formlarda geçen tarihlerin en muahharını teşkil ediyor.

Yeni baskıda yer verilen şahısların hayat safhalarındaki değişiklikleri tesbit eden son tarihlere hep 1280 yılında kalışı, bu neşrin o yılın rebîülâhiri sonunda Şinasi tarafından, tezkireye girmeyi arzu edenlerden süratle gönderilmesi istenen hal tercemesi varakalarının 1280'den öteye geçemeyeceği âşikâr olan muhteviyatına göre tertib

¹ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 255, 13 Receb 1281.

² *Tasvir-i Efkâr*, nr. 329, 21 Rebiülâhir 1282. (Şinasi, bu tarihte artık Fransadadır).

³ *Tercemân-ı Ahvâl* nr. 411, selh-i cemâdiülülâ 1280; krş. *Devlet salnâmesi*, 1280, s. 47; 1281, s. 45.

⁴ *Tercemân-ı Ahvâl*, nr. 637, 6 Zilhicce 1281; krş. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, III, 24.

⁵ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 195, 15 Zilhicce 1281.

⁶ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 159, 24 Receb 1280: «İzmir'den tahrirat-ı maşûsa - Fî 16 Receb».

edilmiş olmasından başka bir neticeye bağlanamaz. Neşir, daha sonraki yıllara aid olduğu takdirde, bütün şahıslar için olmasa bile, rütbece terfi, yeni bir mevkie tayin v.s. gibi şahısları ile ilgili haberler devir gazetelerinin tevcihat sütunlarında hemen yer alan bazı maruf ve mühim şahsiyetlerin hal tercemelerinde 1280'den sonra meydana gelmiş bazı değişikliklerin kayd edilmesi imkânı olurdu. Nitekim Fatin Efendi, eserini 1269 yılında tamamlamış olduğu halde, tezkirenin basıldığı 1271 yılındaki bazı değişiklikleri dahi, haberdâr olabildiği nisbette kaydetmekten geri kalmamıştır¹. 1283 yılı saferine kadar hayatta olan müellif, herhalde aynı şekilde 1280'den bu yana gelen değişiklikleri de göstermek fırsatını bulacaktı.

Gazetesinin başmakale sütûnunda ilân etmek suretile verdiği ehemmiyeti göstermesine rağmen, Şinasi'nin bu neşir işini neticelendirememiş olmasında ne gibi bir sebep vardır bilmiyoruz. Eseri üzerinde yapılan müdahale ve tasarrufların genişliği karşısında Fatin Efendi'nin yaptığı bir itiraz veya başka bir sebep yüzünden aralarında bir ihtilâf çıkmış olması gibi ihtimaller de vârid olmakla beraber, bizce bu meselede en önce düşünülecek sebep Şinasi'nin 1281 yılında Avrupa'ya kaçıışı olmalıdır. Onun 1865 yılının baharında Avrupa'ya gittiği kaydedilmektedir. Bu yuvarlak tarih 1281 yılının zilka'de ve zilhiccesi ile 1282 muharremine içine alan bir devreye tekabül eder. Tasvir-i Efkâr koleksiyonu tedkik edilirse görülür ki, 2 Ramazan 1281 (=29 Ocak 1865) tarihli 269'uncu nüshadan itibaren Şinasi imzâsı kaybolarak yerine Râşid ismi kaim olmuş, dört ay sonra da (nr. 305, 14 Muharrem 1282=9 Haziran 1865) bu isim «sahib-i imtiyazın vekili Râşid» şeklini almıştır. Bu kayıtlardan ilkinin onun gazeteyi terk edip memleketten ayrıldığını ifade eden bir işaret kabul edersek, Şinasi'nin Avrupa'ya gidiş tarihini verileden daha önceye götürmek icab eder. Tezkirenin basımına 1280 yılının son aylarında, yahud 1281 başlarında başladığını farz edersek, Şinasi'nin bununla uğraşabileceği zamanın azamî bir tahminle 6—7 aydan öteye geçemeyeceği anlaşılır.

Bütün bunlardan sonra, gazetede Şinasi'nin tezkirenin yeni ve değişik baskısına başlanmış olduğunu bildiren 27 Rebiülâhir 1280 tarihli ifadesi üzerinde durmalıyız. Yeni neşrin 8 inci sahifesinde Kabûlî Paşa ile ilgili kayıt, daha sonraki kısımlar şöyle dursun, sadece bu sahifinin bağlı bulunduğu ikinci formanın dahi baskısının 1280 ramazanından önceye aid olamayacağını münakaşa götürmez surette ortaya koymaktadır. Yukarıda, 1280 cemâziülevvel ve recebi ile alâkasını tesbit

¹ *Hâfîmetü'l-eş'ar*, İstanbul 1271, s. 14, 45.

ettiğimiz diğer kayıtlar da Şinasi'nin ifadesinin taşıdığı tarihten sonraya aittir. En asgarî bir tahminle ikinci formanın 1280 yılı ramazanı içinde basılmış olduğunu kabul etsek bile, Şinasi'nin ilân ettiği tarih ile bu formanın basılışı arasında hiç değilse 5 ay gibi, bir senenin yarısına yakın bir zaman mesafesi vardır. 29 unçu sahifedeki "1280 evâhiri," kaydı da baskının tarihini en aşağı 1280 yılının sonlarına götürmektedir. Böylece meydana çıkıyor ki, Şinasi 1280 rebiülâhiri sonunda tezkirenin baskısının artık başlanmış bir iş olduğunu ilân ederken, kitabın dört sahifeden ibaret formalarından ikincisi henüz basılmamış bulunuyordu. Bu kadar açık bir vâkıâ ile Şinasi'nin beyanını nasıl te'lif etmelidir? Bizce bu konuda yapılabilecek en doğru izah şekli, gazetesinde bu haberi verdiği sırada Şinasi'nin sadece, gönderilmesi ilân olunan hal tercemelerinin görülmesine ihtiyaç göstermeyen mukaddime kısmına aid formayı basmış ve asıl tezkireyi teşkil eden hal tercemeleri kısmının basımına ise, beklediği hal tercemesi varakalarının gelmesinden sonra başlamış olduğunu kabul etmektir. Böylece, onun Tasvir-i Efkâr'da eserin baskısına başlandığını ilân etmesinin, tezkireye girmek üzere bilgi gönderecek kimselerin çabuk davranmalarını sağlamak gibi doğrudan doğruya psikolojik bir gayeye dayandığı anlaşılır.

II

«Hâtimetü'l-eş'ar»ın yeniden neşri için Fatin Efendi tarafından yapılan teşebbüs ile Şinasi'ninki arasında ehemmiyetli bir program farkı vardır. Fatin Efendi'yi yeni bir neşre sevk eden düşüncelerin en başında, âdi cins bir kâğıd üzerine yapılmış olması dolayısıyla esasında güzel sayılmayacak yazısını yer yer daha okunmaz hale getiren bir takım siliklerle çıkan bu zevksiz ve bozuk taşbasması yerine, devrin en iyi baskı müessesesi olan Matbaa-ı Âmire'de (o zamanki adı ile Tabhâne-i Âmire'de) matbaa harflerile yapılmış güzel ve kaliteli bir baskısını koymak arzusunu buluruz. Müellif eserin yeni bir baskısını yaparken, hal tercemelerindeki bazı eksikler ile hataları gidermeye, yeni hal tercemesi maddeleri ilâve etmeye de bilhassa ehemmiyet vermiştir. Yapmak istediği şey, hemen münhasıran başkaları tarafından gönderilecek bir nevi anket bilgisine dayanan bir iştir. Bunu temin maksadı ile verdiği ilânda¹ en geç dört ay içinde kendisine ulaştırıl-

¹ «İbtidâ-yı zuhur-ı saltanat-ı seniye-i Osmâniyeden bin yüz otuz beş tarihlerine kadar yani yüz otuz sekiz sene müddet zarfında güzerân eden şuarânın terceme-i ahvâl ve bazı eş'ar-ı rengin-meâllerini câmi' sudûr-ı izzâmdan Mirza-zâde merhum Sâlim Efendi

ması kaydı ile istediği hususlar şunlardır : a) Evvelki baskıda tezkireye girmemiş olanların haltercemeleri ile şiirlerinden bir kaç numûnenin gönderilmesi, b) İlk telifde tezkireye dahil olan şahısların o zamandan bu yana hal tercemelerinde meydana gelen değişikliklerin bildirilmesi, c) Hal tercemelerinde hata yapılmış olan kimselerin bunları işaret ve tashih etmeleri, d) Şiirlerine örnek olarak verilmiş olan parçayı değiştirmek isteyenlerin bunun yerine seçecekleri bir başkasını göndermeleri.

Görülüyor ki müellifin yeni neşirde güttüğü gaye kitabın sadece maddî vasıflarının değiştirilmesi ile, haltercemelerinde malûmat bakımından muhtelif ilâve ve tashihlerin yapılmasına münhasır kalmakta-

bir kit'a tezkire-i nefîse tertib ü tanzim etmiş ise de tarih-i mezkûrdan asr-ı maârif-haşr-ı cenâb-ı şehriyâriye gelinceye değin işbu cısır-i fenâdan nûzhetsaray-ı bekaya mürur u ubûr eden şuarâ ile ilelan revnak-bahş-ı dîvân-ı hayat olan şuarâ-yı şuarâ haklarında tezkire-güne bir eser tertibi âyine-i kaderde cilveger olamamış olduğundan mukeddemâ meşâhir-i şuarâ-yı asriyeden Ticârethâne-i Âmire i'lâmât odası ketebesî serâmedânından rütbei râbi'a ashabından Fatin Efendi müteveffâ-yı müşârün-ileyhin işbu tezkirelerine zeyl olmak üzere tarih-i mezkûrdan bin iki yüz altmış dokuz senesine kadar şi'ir ile me'luf ü ma'ruf olup irtihâl-i dâr-ı beka eden ashab-ı maârif ile mevcûd olan şuarâ-yı belâgat-pîrânın mümkün mertebe terceme-i ahvâl-i sâbika ve hâliyelerini dahi ilâveten bir kit'a tezkire derc ü terkibine muvaffak olmuş ve gerçi tezkire-i mezkûrenin nüsha-i matbuasına şimdiye kadar çok taraftan rağbet olunarak hayli satılmış ise de kâğıdının uygunsuzluğu cihetile bazı mahalleri okunmaz surette tab' olunmuş olduğuna binâen okunmasında biraz müşkülât mütalââ olduğundan müşârünileyh Sâlim Efendi merhumun tezkiresi üst tarafına bil-ilâve tezkire-i matbua-i mezkûrede esâmî ve eş'arı mûnderic olan zevâtın muahharan memuriyet ve rûtbeleri tebeddül ve ahvâl-i zâtiyeleri tegayyür edenlerin ve bazı mevânî' ü bu'diyet cihetiyle eş'ar u esâmisine dest-res olunamamış olan şuarâ-yı sühan-pîrânın şi'irleri her taraftan celb ü cem' kılınarak dâhil-i tezkire-olan zevattan eş'ar-ı mevcûdesinin tebdilini istek edenler diğer bir şiirin tanzim ü inşâdile irsâl eylediği halde tagyir olunarak ve bundan başka memâlik-i mahrûsa-i şâhânedede zühur edüp irtihâl-i dâr-ı beka etmiş ve halen berhayat bulunmuş olup tezkire-i mezkûrede nâm u eseri mûnderic olmayan şuarânın terceme-i ahvâlî ile bir kaç gazel veyahud ebyâtına dest-res olunabildiği halde dahi derc ü ilâve olunarak tezkire-i mezkûre Tabhâne-i Âmire cânibinde hurûf basmasıyla tekrar tab' olunacak olduğundan dâhil-i tezkire olmayan şuarâdan berhayat olanların mütevellid ü mutavattın oldukları mahaller ile tarih-i velâdet ve buldukları mes'lek ü me'muriyetin kendü taraflarından, vefat etmiş olanların dahi evlâd u ahfâd u ahbâb-ı vefâ-mu'tadları canibinden birer mikdar eş'ar ve mümkün mertebe terceme-i hallerinin iş'ar u istârî ve ol vechile dâhil-i tezkire olan zevâtdan eş'ar-ı mevcûdesinin tebdilini istek edenler olduğu takdirde i'tinâ ve intihab eyledikleri eş'arın ta'yin ü tesyârî ve terceme-i hallerinde sehv ü hatâ vuku' bulmuş olanların dahi lieclüt-tashih sıhhati vechile beyân u ihtârî hususuna himmet olunarak efendi-i mumâileyh tarafına isâl olunmak üzere nihayet dört mâha kadar cerîdehâneye itâre vü tesyârî ihbâr olunmuştur. (*Cerîde-i Havâdis*, nr. 802, 8 Muharrem 1273).

dır. Halbuki Şinasi için yeni neşirde esas mesele, tezkiredeki malûmatın tamamlanması ve tashihinden ibaret değildir. Şinasi, eseri her şeyden önce zihniyet ve mâhiyet bakımından islâha muhtaç görüyor. Bir çok cebhelerden tenkidî bir görüşle ele aldığı «Hâtimetü'l-eş'ar» da ilk plânda üzerinde durduğu cihet, son devrin bir nevi şairler tarihi olarak vasıflandırdığı bu kitabın müverrihlikte, yani tarihî bir eserin te'lifinde esas şart addettiği objektiflik prensipine uygun olarak düzenlenmesi lüzumudur. Şinasi bu neşir işini üzerine alırken, eserde islâha muhtaç gördüğü noktaları beş madde halinde toplamış ve bunların giderilmesini şart koşmuştur. Kendisine eser üzerinde dilediği tasarruflarda bulunmayı sağlayan bu beş maddelik islâh planına göre:

a) Tezkireye muhtelif edebî bahisler hakkında hâşiye ve izahların konulması lâzımdır. Onun, bununla tezkireyi bir hal tercemesi mecmuası olmaktan çıkarıp çeşitli edebî vakıa ve meseleler üzerinde görüş ve bilgi getiren bir eser haline koymak istediği anlaşılır. b) Tezkirede yer alan hal tercemelerinde muhtelif şahısların edebî şahsiyet ve değerlerini, haiz oldukları resmî makam ve nüfûza göre olduğundan büyük gösteren ve her biri bir söz rüşveti mahiyetinde olan mübalâgalı hüküm ve ifadeler tamamen çıkarılmalıdır. Bu, Şinasi'nin tarihî vasıf taşıyan bir eser için esas kabul ettiği ve kitabın büyük bir eksiği olarak gördüğü objektif tavır esere sağlayacak en mühim maddelerden birini teşkil ediyor. Burada şairleri gerçek değerleri ile almak isteyen bir düşüncenin ifadesini buluruz. c) Tezkirede asıl değer verilmesi lâzım gelen şey, her şairin ilim, fen ve san'at gibi muhtelif kültür sahalarında gösterdiği kabiliyet ve meydana koyduğu eserler ile, «umuma» yani cemiyete olan hizmetlerinin belirtilmesidir. Bu suretle Şinasi, şairlerin değerleri üzerinde eski tezkirelerin çok zaman içi boş sözlerden ibaret kalan klişe hükümleri yerine, daha esaslı ve sağlam görüşlere dayanan yeni ölçüler getirmek ister. Bu da, onun aradığı objektiflik vasfını tezkireye hâkim kılacak hususlardan bir diğerini teşkil ediyor. d) Tezkirede şairlerden örnek olarak alınan manzumelerden intihal eseri olduğu anlaşılanlar gösterilmelidir. Bu maddenin şumûlü içine eski şairler kadar, yaşayan, her rütbe ve mevkiden şairlerin de gireceği tabii idi. Bu cihet, taklidi intihale kadar götürmüş olanların, gerçek şahsiyet sahibi şairlerin yanındaki mevkilerini ortaya koymaya yarayacak bir husus olarak düşünülmüş olmalıdır. Kimde olursa olsun, mevki ve şöhretine bakılmayıp tesbit olunan intihalin açıklanması da netice itibarıyla esere objektif bir tavır getirecek bir harekettir. e) Nihâyet,

tezkirenin ifade ve mâna yanlışları bakımından da düzeltilmesi gerektir.¹

Bu düşüncelerden hiç birini Fatin Efendi'nin yeni neşirde yapmak istediği şeyler arasında görmek mümkün değildir. Fatin Efendi'nin tasarısında üzerinde o kadar durulan, esere yeni hal tercemesi maddelerinin ilâve edilmesi ve eskiden mevcut olanlarda daha sonra meydana gelen değişikliklerin gösterilmesi meselesinde ise, Şinasi bütün bu şartların tesbitinden sonra, ancak yazının sonundaki «tebdilen veya müceddeden dâhil-i tezkire olmak icab eden terceme-i ahvâl ü eş'ârın (lüzûmundan ziyâde mutavvel olmayarak) serian Tasvir-i Efkâr gazetehânesine tesyâr buyurulması» ibaresi ile çok kısa bir şekilde temas etmiştir.

Şinasi baskısına ait parçaların ortaya çıkması ile, onun eserde

1. «Âl-i Osman devletinin bidayetindenberu zuhur eden şuarâmızın terceme-i hallerine dair mevcud olan tezkirelerin en muahharı Mahkeme-i Ticaret ketebesini mütehayyizânından şair-i meşhur rif'atlı Fatin Efendi'nin eseridir ki hieretin 1135 tarihinden asrımıza kadar müteahî olup 1271 senesi litografya ve def'a-i ûlâ olarak neşr olunmuş ise de ne çâre ki bize nisbetle (tarih-i şuarâ-yı müteahhirîn) olan böyle bir te'lif müverrihlik vazife-i uzması bulunan usûl-i bitarafîye tevfikân mahv ü isbat edilmeğe muhtac idi. Binâenaleyh tekrar tab' u temsili müellifi cânibinden murad ve bazı tarafın va'd ü iltizâmına istinad olunarak keyfiyet mukaddem ü muahhar gazeteler vasıtasıyla ilân olunmuş iken yalnız kuvvede kaldıydı.

Ber-minvâl-i muharrer tezkirenin islâh u tab'ı maddesinin ise müşevvik-i evveli olduğum gibi nihâyetü'l-emr fi'le çıkarılmasına dahi müteahhid olmağımı musannif-i mumâileyh iltimas eyledi. O halde mevkuf-ı aleyhi addettiğim şeraitin dahi kabulünü mübeyyin yed-i âcizâne bir sened tevdi' eyledikten başka Meclis-i Umumiye-i Maârif'de verdiği takrir-i şifâhî üzerine oradan dahi bir tasdiknâme itâ olundu.

Bunların mufâdî hükmünce ikinci kerre olarak tekrar ve bundan böyle defeât ile ber-vech-i inhisar tezkire-i mebhûsenin tab'u fûruhtu imtiyâzı ve masraf u temettu'u uhdeme aid ve suver-i âtiyye üzre islâhına müellifi müsaid bulunmuştur. Evvelâ taraf-ı hakîrânemden mebahis-i edebiyeye dair havâşî-i münâsihe ile tezkirenin tevşihî—Sâniyen terceme-i hallerde bazı zevâtın mahiyeti haiz oldukları nüfuz ve mertebe-i resmîyeleri nisbetinde i'zam olunmak gibi müsteâr olan rüşvet-i kelâmiye-i şâirâne makûlesinin külliyyen tenkîhi — Sâlisen sehviyât-ı lâfzîye ve manevîyenin tashihî — Râbian eş'ârdan kangîsinin eser-i intihâl olduğu tebeyyün eder ise tasrihi — Hâmisen her bir şâirin mikdâr-ı eş'arı ve ulûm u fûnûn u sanayi'de mehâret ü âsârı ve umuma aid hizmet-i mucîbetü'l-iftihârî her ne ise asıl anların mümkün mertebe beyan u tavzihi mültezemdîr.

İşte bu hallere göre tebdilen veyâhud müceddeden dâhil-i tezkire olmak icab eden terceme-i ahvâl u eş'ârın (lüzûmundan ziyâde mutavvel olmayarak) serian Tasvir-i Efkâr gazetehânesine tesyâr buyurulması tabiat-ı maslahat iktizasından olduğu def'a-i ûlâ ve ahîre olarak umuma ihtar olunur. Zîrâ mebhûsün anhâ olan tezkirenin ber-minvâl-i muharrer tab'ına şimdiden ibtidâ olundu.

Böyle bir emr-i hatîrde eshâb-ı tasallûfun garezi seyyiesinden erbâb-ı hünerin kuvve-i mümeyyizesine iltica ederim. (*Tasvir-i Efkâr*, nr. 135. 27 Rebiülâhir 1280).

yapmak istediği bu islahatı ne derecede gerçekleştirebilmiş olduğunu artık görmek imkânını kazanmış bulunuyoruz. Önce ifade edelim ki, bu neşrin elimizdeki ilk 52 sahifelik kısmında, edebî bahislere dair konulacağı bildirilen haşiye ve izahlar ile, intihallerin işaret olunması hususu hiç görülmemektedir. Buna mukabil: a) eserin ifadesinin muhtelif değiştirmeler yapılarak yeni bir düzene konması, b) şairlerin edebî şahsiyet ve değerleri hakkındaki her türlü mübalâgalı hüküm ve ifadenin tamamen kaldırılmış, c) Bazı şairlerin şiirden başka sahalardaki eserlerinin belirtilmesine daha ehemmiyet verilmiş olması ile diğer maddelerin hükümleri yerine getirilmiş bulunmaktadır. Bunlardan bilhassa ilk ikisi iyice gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, yeni hal tercemelerine yer verilmesi, 1271 baskısındaki haltercemelerinde 1280 yılına kadar olan değişmelerin gösterilmesi, örnek olarak konulan şiirlerden bazılarının başkaları veya yenileri ile değiştirilmesi, elimizdeki baskının evvelkisinden ayrılan diğer taraflarını meydana getirir.

III

Yeni neşirde en başta gelen değişikliği Şinasi'nin ifade bakımından yaptığı tasarruflar teşkil ediyor. Eserin ifadesi üzerindeki bu tasarruflar bütün tezkireye şâmil bir genişlikte olup ancak bazı kısa hal tercemesi maddeleri bunun dışında kalabilmiştir. Şinasi en kısa maddelerde bile bir iki kelimeye ilişmekten geri durmamıştır.

Hiç bir vesika, kendi makaleleri de dâhil, Şinasi'nin Türk nesrinde yapmağa çalıştığı şeyi buradaki tasarruflar kadar açık ve müşahhas olarak gösteremezdi. Bu neşir, Şinasi'nin eski nesir karşısındaki tavrını ve onda yaptığı tasfiyeyi başlı başına ortaya koyacak bir vesikadır. Şinasi, «sehviyât-ı lâfziye ve maneviyenin tashihi» ne dair olan maddenin hükmünü neşirde sınırlarından çok öteye götürerek ifadenin hemen her yönünü içine alan bir tasarruf haline getirmiştir. Onun bu tasarruflarında ön planda kendisini gösteren şey, eski nesir üslûfunun ifadeyi, süs, mecaz ve kelime oyunları ile lüzumsuz yere uzatıp şişkinleştiren ve gerçek bir fikrî muhtevâdan mahrum, içi boş unsurlarını mümkün olduğu kadar atarak, fikri çıplak ve veciz olarak ifade etmeye verdiği ehemmiyettir. Hemen her parçada, tezkireye hakim olan eski tarz nesrin bir kelime kalabalığı içinde boğduğu muhtevâyı bütün bu fuzûli unsurlardan kurtarıp çok daha az sayıda kelime ile,¹ çok da-

¹ Ebüzziya tarafından, Şinasi'nin bir fikri nasıl az bir kelime sayısı ile ifade ettiğini belirtmek üzere, bir haberin Tasvir-i Efkâr ile Tercemân-ı Ahval'deki ifadesi arasında yapılan mukayese (Ahmed Râsim, *İlk büyük muharrirlerden Sinasi*, s. 78) şimdiye kadar bu konuda başlıca örneği teşkil ediyordu,

ha sâde şekilde ifadeye çalışan kalemini buluyoruz. Metnin eski ifadesi ile onun kaleminin işlediği yeni şekil arasında aşağıdaki karşılaştırmalar, Şinasi'nin ifadede gelişi güzelliği ve her türlü fazlalığı reddeden, dili bir nizam altına almak isteyen zihniyetini çok güzel aksettirecektir:

1271 baskısı

«Medîne-i İzmir'de tennûre-bend-i hanikah-ı vücûd olup Dersaâdet'e bilmuvâsala Köprülü-zâde müteveffâ Mustafa Paşa'nın dairesine dehâlet ve bir müddet-ten sonra mahrûsa-i Edirne'ye azîmet eyleyüp tarikat-i aliyye-i mevlevîyeye intisab ile mahrûsa-i mezbûrede vâki' Murâdiye dergâhı hademesi silkine dâhil olarak tekrar Dersaâdet'e avdet ve bir çok vâkit ikametden sonra âsitan-ı saâdet-âşîyân-ı hazret-i pîr kâldese sırre-hu'l-münîre râ-mâl-i ubâdiyet olmak üzere Konya'ya azîmet ve bir müddet ol bârgâh-ı feyz-iktinahda edâ-yı hîdmet eyleyerek bin yüz iki tarihinde Kütahya'da kâin Argûniye nîm hanikah meşihatine revnak-ı trâz-ı irşâd olup elli sene müddet hanikah-ı mezkârda şeyh bulunduğu halde imrar-ı vâkit ü sâat eyleyüp bin yüz kırk sekiz tarihinde tâir-i râhu lânegâh-ı fenâdan pervâz ile nahl-i tâbâda âşîyan-sâz olmuştur» (s. 38-39).

Görülüyor ki eski üslûbla ifadesi tam 107 kelime tutan bir fikri, Şinasi muhtevâsından hiç bir şey kaybolmaksızın, 45 kelimesini atarak 62 kelimeye indirmiştir. Böylece ifadede lüzumsuz bir yük teşkil eden mecazlar, klişeleşmiş terkipler, mantıkça fuzûlî tekrarlar, haşivler tasfiyeye uğramak suretile fikir yalın ve gerçek ifadesini buluyor.

«... Bin iki yüz yirmi üç senesi hilâlinde ol vâkîtin ta'birâtı üzre çavuşbaşılık mansıbından münfasılan şikk-ı evvel defterdarlığı mesnedine nâil olmuş iken sene-i mezbûre şehri-ramazanı leyle-i kadrinde zuhur eden vak'a-i mühişde gürûh-i mekrûh-i mülgâ tarafından şârib-i şehâd-i şehâdet olup râgîb-ı ravza-i cennet olmuştur» (s. 33),

48 kelime

Şinasi baskısı

«İzmir'de mütevellid olup Dersaâdet'e bilmuvâsala bir müddet Köprülü-zâde müteveffâ Mustafa Paşa'nın dairesinde ikametden sonra Edirne'ye azîmet eyleyüp tarikat-i mevlevîyeye intisab ve Murâdiye dergâhı hademesi silkine inşilâk ile Dersaâdet'e avdet ve bir aralık Konya'ya azîmet ve müddet-i medîde ikametle bin yüz iki tarihinde Kütahya'da kâin Argûniye dergâhı meşihatine nâil olup elli sene mürûrunde ki bin yüz kırk sekiz tarihinde dâr-ı bekaya müntakel olmuştur» (s. 36.)

«... bin iki yüz yirmi üç senesi hilâlinde çavuş başılık mansıbından münfasılan şikk-ı evvel defterdarlığına nâil olmuş iken sene-i mezbûre şehri-ramazanı leyle-i kadrinde zuhur eden vak'ada yenîçeriler tarafından itlâf olunmuştur» (s. 31).

30 kelime

Eski edebî üslûbun «gürûh-i mekrûh-i mülgâ» şeklinde üç kelime-lik bir zincirleme terkiib haline döktüğü mefhumu Şinasi, aslı olan tek bir «yeniçeriler» kelimesine, «şârib-i şehd-i şehâdet olup râgıb-ı ravza-i cennet olmuştur» suretinde sırf mecaz ve seci'den ibaret 8 kelimelik bir ibâre haline soktuğu fikri de, yalın ve asgarî şekli olan «itlâf olunmak» fiiline irca etmiştir. Sonuncu cümlede ayrıca mantikî bir tasfiye görürüz. Haltercemesi maddesinde bahsi geçen, hep aynı şahıs olduğuna göre, onu belirtmek için ayrıca kullanılmasına lüzum olmayan, «müşârünileyh» kelimesini çıkarıyor. Şinasi, tezkirede bu vaziyette bulunan ne kadar «müşârünileyh» ve «mumâileyh» kelimesi varsa, hemen hepsini tasfiyeden geçirmiştir. Haltercemesi daha sonra olduğuna göre, adı zikrolunan İzzet Bey hakkında yersiz olarak kullanılan «sâlifü't-terceme» kelimesi, beylikçilik yalnız «Divân-ı Humâyun» teşkilâtına mahsus bir vazife olduğuna göre, «Beylikçi-i Divân-ı Humâyun» terkiibindeki «Divân-ı Humâyun» kaydı ve bu zatın ölmüş bulunduğu ma'lûm bulunması itibarile de, ölen için bir hürmet ifadesi olarak kullanılmakla beraber, «merhum» sıfatı bir fazlalık addolunarak kaldırılmıştır.

«... yüz altmış sekiz tarihinde ol vaktin tabirâtı veçhile şikk-ı evvel defterdarlığı memuriyet-i behiyesine me'mur u ta'yin buyurulmuş iken sene-i merkûme hilâlinde âzim-i huld-i berîn olmuştur. Mumâileyh mukaddemâ medîne-i Siroz'a nefy ü ib'ad olunarak bâlâda muharrer olan makta' beytini nazm u inşâd eylediği Reisül-küttab Vâsif Efendi merhûmun eser-i himmeti olan tarihte mütalaa-güzâr-ı âcizi olmuştur» (s. 29).

«... yüz altmış sekiz tarihinde ol vaktin tabirâtı veçhile şikk-ı evvel memuriyetine ta'yin olunmuş ve sene-i merkûme hilâlinde dâr-ı bekaya rihlet eylemiştir. Siroz'a nefy ü iclâsında bâlâda muharrer olan makta' beytini inşâd eylediği Vâsif tarihinde mukayyedir». (s. 27).

Burada da haşiv teşkil eden «me'mur», «mumâileyh», «nazm» ve «medîne» kelimeleri tasfiyeye uğramıştır. İkinci cümlede zikri geçen eser için sadece «Vâsif tarihi» demek maksadı ifadeye kâfi iken, müellifinin reisülküttablığını zikretmek, bu kitabın onun bir himmet eseri olduğunu söylemek gibi ifadeyi şişirip boş yere uzatan bütün fuzulî unsurlar temizlenmiştir. Eski hali ile 29 kelime tutan bu cümle Şinasi'nin elinde, işe yaramayan 15 kelimesi atılıp muhtevasından bir şey eksilmeden 14 kelimeye iniverir.

Gördüğümüz mantikî tasfiye yeni neşirde ehemmiyetli bir yer işgal ediyor. İfadenin içinde zaten kendiliğinden mündemiç bulunan hususların ayrıca zikrolunması ile meydana gelen ve sözü uzatmaktan

başka bir rolü olmayan fazlalıkları Şinasi'nin nasıl devamlı bir tasfiyeden geçirdiğini şu örneklerle iyice görebiliriz:

Cezîre-i Mora'da kâin Arhos kasabası müderrisi Ali Efendi *nam bir zâtın* mahdumu olup pederi vefâtında yerine müderris ve bilâhare tebdil-i tarîk ederek *kisve-i mültezimiyeti lâbis olduğu halde* bazı mahallerde mütesselimlik ve voyvodalık ile bir müddet *güzârende-i eyyâm olduktan sonra kendüsüne* kapucubaşılık rütbe-i refiâsi bit-tevcih nâil-i meram ve bin yüz elli sekiz tarihinde *uhdesine* rütbe-i vâlâ-yı vezâret tevcihile *ikram buyurularak* cezîre-i Mora'ya...» (s. 6)

62 kelime

«Şeyhül-islâm-ı esbak İsmail Efendi merhûmun mahdûmu olup tarîk-i tedrise duhul ile bir müddet teftiş ve kismet me'muriyetlerinde bulunduktan sonra İzmir mevleviyetine ve ba'dehu İstanbul kadılığı *mesned-i refi'ine* ve bin yüz kırk bir senesi Anadolu sadâretine *mevsul ve hasbelkader sadâret-i mezbûreden ma'zulen alâ tırîkû'n-nefî* ibtidâ Kütahya'ya ve muahharan kasaba-i mezqûrede ikamet üzere olduğu halde yüz kırk altı senesi Rumeli sadâreti pâyesi *kendüsüne ihsan buyurularak* bir mâh mürûrunda *makam-ı vâlâ-yı meşihate revnak-dih-i kadr ü şân buyurulmuş* iken bin yüz kırk yedi senesi hilâlinde *ecel-i mev'ûduyla azm-i kurbgâh-i cenab-i rabb-i ma'bud* eylemiştir» (s. 8-9).

«... Vifor nam karyede⁶ imâmet hizmetinde *müstahdem bir zâtın* sulbünden pânihâde-i saha-i vücud olup *ünfüvân-ı şebâbetinde* pederi merhum ile beraber Dersaâdet'e *bilvürüd* ve İrgad Pazar'ında kâin Kara Mustafa Paşa medresesinde hücre-güzîn-i ikamet olduğu halde tahsil-i ulûm-ı âliye ve *te'allüm-i fûnân-i sâtreye sa'y ü gayret ve bilâhare bir kit'a müderrislik rûûs-i hümâyununa dahi nâilîyetle* fenn-i tıbda olan ma'lûmatı iktizasınca *muahharan* Süleymâniye cami-i şerifi mukabilinde vâki' Tiryâki

«Cezîre-i Mora'da kâin Arhos kasabası müderrisi Ali Efendi'nin mahdûmudur. Pederi vefâtında yerine müderris olup bilâhare tebdil-i tarîk ederek mültezimlikle bazı mahallerde bir müddet mütesselimlik ve voyvodalık eyledikten sonra kapucubaşılık rütbesine nâil olmuş ve bin yüz elli sekiz tarihinde rütbe-i vezâret tevcihiyle cezîre-i Mora'ya...» (s. 6).

43 kelime

«Şeyhül-islâm-ı esbak İsmail Efendi merhumun mahdûmudur. Tarîk-i tedrise duhul ile bir müddet teftiş ve kismet me'muriyetlerinde bulunduktan sonra İzmir mevleviyetine ve ba'dehu İstanbul kadılığına ve bin yüz kırk bir senesi Anadolu sadâretine mevsul olmuş iken menfiyen ibtidâ Kütahya'ya ve muahharan kasaba-i İzmid'e menkul olup orada ikamet üzere olduğu halde bin yüz kırk altı senesi Rumeli sadâreti pâyesi ile mazhar-ı inâyet ve bir mah mürûrunda lâbis-i sevb-i meşihat olmuş iken bin yüz kırk sekiz senesi azm-i dâr-ı beka eylemiştir» (s. 8-9).

«... Vifor nam karye imamının sulbünden pânihâde-ı saha-i vücud olup pederi mumâileyh ile beraber Dersaâdet'e bil-muvâsala İrgad pazarında kâin Kara Mustafa Paşa medresesinde hücre-güzîn-i ikamet olduğu halde tahsil-i ulûm-i âliye ederek tarîk-i tedrise duhul ile fenn-i tıbda olan ma'lûmatı iktizasınca bir müddet Süleymaniye cami-i şerifi mukabilinde vâki' Tiryâki çarşusunda kâin metruk tıbhâne hocalığında bulunduktan sonra hânesinde peygüle-güzîn-i ikamet olduğu halde bin iki yüz altmış dokuz

çarşusunda kâin metruk tıbhâne hocalı-
ğında bulunarak bir müddet ilm-i tebâbet
ta'limiyle güzârende-i eyyâm u şuhûr
olduktan sonra ihtiyar-i tekaüdi eyleyüp
hânesinde peygüle-güzîn-i ikamet olmuş
iken bin iki yüz altmış dokuz senesi evâ-
birinde irtihâl-i dâr-ı beka eylemiştir....
Şi'ir ile çendân şöhret ü ülfeti yoktur»
(s. 40).

«... Mısır cânibine sevk olunan or-
du-yı hümayun dâhilinde bulunduğu hal-
de sadâret-i uzma mektubçuluğu me'mû-
riyetine ve badehu ordu-yı hümayun
dâhilinde bulunarak Rûmeli cânibinde
geşt ü güzâr eyledikten sonra...» (s. 32-33),

«... iki yüz altmış dört senesi âzâ-
dan olmak üzere Dâr-ı Şûrây-ı Askerî
â'zâsı sınıfına ilhak olunup... iki yüz alt-
mış altı senesi bilasâle mektubçuluk mes-
ned-i refi'ine ve iki yüz altmış dokuz se-
nesi Defterhâne-i Âmire emânetine rev-
nak-efzâ olmuştur» (s. 37).

«... ve bir müddet Mekteb-i Har-
biye'de bulunan şâkirdâna bazı mertebe
ulûm-i arabîye ve fûnûn-i fârisiyeyi ta'-
lim ü tefhîm eyledikten sonra...» (s. 45).

«Tekirdağı nâm mahalde pânihâde-i
sâha-i vücud olup mahall-i mezkûrda vâ-
ki' Mehmed Paşa cami'i şerifinde mü-
ezzinlik hidmetiyle güzârende-i evkat
iken...» (s. 46).

Fazlalıklardan arınmış, kısa bir ifade şekline erişmek gayesile Şina-
si'nin, bu arada bazı coğrafi isimler ile, bazı devlet müesseselerinin
buldukları yerleri işaret eden muhtelif kayıtları da, devrin okuyucusu
için malûm ve bu itibarla lüzumsuz addederek çıkardığı görülür:

»Muahharan Rusya ülkesine rubûde
olan mahmiye-i Ahışha'ya iki saat me-
safede vâki' Vifor nam karyede imâmet
hidmetinde müstahdem bir zâtin...» (s. 40)

senesi evâbirinde irtihâl-i dâr-ı beka ey-
lemiştir... Şi'ir ile şöhreti yoktur» (s. 37).

«... Mısır cânibine sevk olunan or-
du-yı hümayunda bulunduğu halde sadâ-
ret mektubçuluğu me'muriyetine ve ba'-
adel-avde bir müddet dahi ordu-yı hü-
mâyun ile Rumeli cânibinde geşt ü gü-
zar ettikten sonra...» (s. 31).

«... iki yüz altmış dört senesi Dâr-ı
Şûrây-ı Askerî âzâsı sınıfına iltihak ile
... iki yüz altmış altı senesi bilasâle
mektubçuluk me'muriyeti ve iki yüz alt-
mış dokuz senesi defter emâneti uhde-
sine bitteveçih...» (s. 34-35).

«... bir müddet Mekteb-i Harbîye
şâkirdânına bir mikdar ulûm-ı arabîye
okuttuktan sonra...» (s. 41).

«Tekirdağı nâm mahalde pânihâde-i
sâha-i vücud olup Mehmed Paşa cami'i
şerifinde müezzinlik ile güzârende-i ev-
kat iken...» (s. 42),

«Ahışha'ya iki saat mesâfede vâki'
Vifor nam karye imamının...» (s. 37).

«*Cânib-i Anadolu'da kâin Karahisar-ı sâhib nâm şehri-lâtîfde pânihâde-i sâha-i vücûd olup bin ikiyüz otuz beş tarihinde şehri mezkûrdan hareketle sevâd-ı âzam-ı bilâd olan Dârü'l-hilâfetü'l-âliye'ye nakl ü hicret eyleyüp...*» (s. 40)

«... bin iki yüz yirmi iki tarihinde *Dîvân-ı Hümâyün Beylikçiliği mesnedine ve iki mah mürûrunda usûl-i kadîme vec-hile rikab-ı hümâyün riyasetine revnak-bahşâ ve sene-i merkûme evâhîrinde makarr-ı nefy-i rüesâ olan medîne-i Kütahya'ya nefy ü iclâ...*» (s. 54).

«... Ağriboz muhafızlığına revnak-bahşâ ve ba'dehu *cezîre-i Girid'de vâki' Hanya mansıbına ve muahharan mansıbı Kandîye eyâletine tebdil olunup yüz otuz sekiz tarihinde kendüsü debdebe-i vezâretten ibâ ederek mansıb-ı mezkûrdan isti'fa etmiş olduğundan rütbe-i vezâretin uhdesinden sarf u tahvîliyle eyâlet-i mezkûre mahsülü tekaüdlük vec-hile kendüsüne ihsan ü i'tâ buyurulup o sûretle Resmo nam mahalde imrâr-ı subh u mesâ etmekte iken bin yüz otuz dokuz sâlinde azm-i dâr-ı beka eylemiştir» (s. 11).*

«... elli beş senesi hilâlinde Bâb-ı Seraskerî'de vâki' *Basmahâne-i Âmire'de bir vakit musahhiblik eyleyüp...*» (s. 45).

«*Dersââdet'de kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup nakdîne-i evkatını iktisab-ı gevher-i marîfete sarf ederek ulûm-i arabîye ve fünûn-i fârisiyede kesb-i me-hâret eyledikten sonra Bâb-ı Âli'de vâki' Dâhiliye Kalemî hulefâsı sınıfına bilihak kalem-i mezkûra müdâvemetle tahsil-i nâm ü şöhret eylemekte iken...*» (s. 47-48).

İfade üzerinde yaptığı tasfiyenin hemen bütün unsurlarını içinde toplayan şu kısa hal tercümesini de derc ettikten sonra, Şinasi'nin bu neşirde eski üslûba karşı giriştiği tasarrufların dayandığı esasları aşağıda sıralayabiliriz :

«*Karahisar-ı sâhib nam şehirde pânihâde-i sâha-i vücûd olup bin ikiyüz otuz beş tarihinde şehri mezkûrdan müfarakatla İstanbul'a nakl ü hicret eyleyüp...*» (s. 37).

«... bin iki yüz yirmi iki tarihinde Beylikçilik ve iki mah mürûrunda riyâset me'muriyeti uhdesine bitteveçih sene-i mezkûre evâhîrinde Kütahya'ya nefy ü iclâ...» (s. 50).

«... Ağriboz muhafızlığına ve ba'dehu Hanya ve oradan Kandîye mansıplarına nâil ve yüz otuz sekiz tarihinde terk-i dağdağa-i vezâretle Resmo nam mahalde imrâr-ı vakt ü saat etmekte iken bin yüz otuz dokuz sâlinde dâr-ı bekaya müntakel olmuştur» (s.10-11).

«... elli beş senesi hilâlinde Bâb-ı Seraskerî tabhânesinde bir vakit musahhiblik eyleyüp...» (s. 41).

«... Dersââdet'de kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup Dâhiliye Kalemî hulefâsı sınıfına bililtihak Kalem-i mezkûra müdâvemet eylemekte iken...» (s. 45).

«Kütahya kazâsında vâki' Tavşanlı nam kasabada *tennûre-bend-i hanikah-i vücûd* olup *meşâhir-i meşâyah-i mevlevîyeden Sâkib Efendi merhûmun dâmen-i terbiyesine âvihte ve hasbelkabiliye bir mürid-i edeb-âmuhte olarak maskat-ı re'si olan mezkûr Tavşanlı kasabasında muahharan bir bâb mevlevîhâne bünyâd ettirip kendüsü *dergâh-ı mezkûrda* post-neşîn-i irşad olduğu halde bin yüz kırk beş tarihinde *âzîm-i kurbgâh-i cenâb-ı rabb-i 'ibâd* olmuştur»(s. 15).*

«Kütahya kazâsında vâki' Tavşanlı nam kasabada tevellüd edip meşâyah-i mevlevîyeden Sâkib Efendi merhumdan âdâb-ı tarîki tahsil ile kasaba-i mezkûrede bir bâb mevlevîhâne bünyâd ettirip kendisi post-neşîn olduğu halde bin yüz kırk beş tarihinde irtihal-i dâr-ı beka eylemiştir» (s. 14).

Görülür ki Şinasi, tezkirenin dil örgüsünü vücûda getiren mecaz ve imajlarla süslü ifade tarzı yerine, fikrin bu hazır süs kalıplarından kurtulmuş sâde ve düpedüz bir şekilde ifâdesini tercih etmiştir¹:

«*Mahrûsa-i Edirne'de tennûrebend-i hanikah-ı vücûd* olup bin iki yüz on iki tarihinden sonra *kurbgâh-ı cenâb-ı perverdigâra âzîm ü nâkil* olmuştur» (s. 51).

«... Nuh Bey'in *sefine-i sulbünden zevrakçe-süvâr-ı bahr-ı vücûd* olup...» (s. 56).

«*Dersââdet'de Şeyhîzâde müteveffâ Mehmed Emin Efendi'nin sulbünden kadem nihâde-i sâha-i vücûd* olup» (s. 53-54).

«... bin iki yüz kırk yedi senesi *kâtib-i ecel tûmar-ı ömrüne hatt-ı butlan keşide eyleyip nüsha-i kübrâ-yı kemâl olan zât-ı ferîşte-sımatını debîristân-ı cennâta reside* eylemiştir» (s. 48).

19 kelime

«... bin iki yüz kırk iki senesi *hilâlinde tâir-i râhu şâh-ı tûbâda âşiyonsâz* olmuştur»(s. 27).

«... *cânib-i Hicâz-ı mağfiret-tırâza azîmet...*» (s. 29),

«... *na's-ı mağfiret-nakşı*» (s. 9).

Onun, eski edebî nesir üslûbunu tasfiye ederken lüzumsuz ve gayrı tabiî unsurlarının başlıcalarından birini teşkil eden bütün seci'leri de ortadan kaldıraçağı tabiî idi. Sadece şu örnekler, bu hususta kâfi bir fikir vermeğe yeter :

¹ Bununla beraber, bu ameliyenin metinde her zaman için, hiç bir istisnaya yer bırakmayan mutlak bir tasfiye halini almamış olduğunu da belirtmeliyiz. Meselâ, daha evvel

«Edirne'de tevellüd eyleyip... bin iki yüz on iki tarihinden sonra dâr-ı bekaya müntakel olmuştur» (s. 48).

«... Nuh Bey'in mahdûmu olup...» (s. 49).

«*Dersââdet'te Şeyhîzâde müteveffâ Mehmed Emin Efendi'nin mahdûmu olup...*» (s. 49).

«... bin iki yüz kırk yedi senesi irtihal-i dâr-ı beka eylemiştir»(s. 45).

5 kelime

«... bin yüz kırk iki senesinde *âzîm-i dâr-ı beka* olmuştur» (s. 26).

«... *cânib-i Hicâz'a azîmet...*»(s. 28).

«... *na'sı*» (s. 9).

«... bin yüz seksen tarihinde Maraş'ta *dest-keş-i âlem-i pür-guş* olmuştur...» (s. 81).

«... bin yüz yirmi sekiz *sâl-i me-yâmin-fâlinde* uhdesine rütbe-i vezâret...» (s. 5).

«... Bağdad ı behişt-âbâda azîmet... ile...» (s. 55).

«... tarîk-i *feyz-refik-i* tadrîse dahil ve...» (s. 17).

«... meclis-i *feyz-enisine* (s. 14).

«... ba'zı *eczâ-yı vüçüdü siperde-i hâk-i tırnâk* olmuştur» (s. 5).

«... İzmir-i *kebîr vüçühundan...*» (s. 15).

«... bin yüz seksen tarihinde Maraş'ta *âzîm-i dâr-ı beka* olmuştur» (s. 38).

«... bin yüz yirmi sekiz senesi uhdesine rütbe-i vezâretle... (s. 5).

«Bağdad'a azîmet... ile... (s. 50).

«... tarîk-i tadrîse duhul ile...» (s. 45).

«... meclis-i ifâzesine» (s. 13).

«... kabristanda ba'zı *eczâ-yı vüçüdü medfun bulunmuştur*» (s. 5).

«... İzmir vüçühundan» (s. 15).

Şinasi, eski nesir dilinde asırlardanberi bazı kelimelerle birbirinden çözülmöz klîşe terkibler halinde kullanılması mu'tad bir takım sıfat ve tâbirleri devamlı surette elemiş, bunların bağ teşkil ettiği isimleri serbest ve yalın hale getirmiştir. Hemen her parçada geçtiği için bunu tek bir örnekle işaret edeceğiz :

«... İstanbul kadılığı *pâye-i refi'a-sını ve ... Anadolu sadâreti pâye-i mu'tebesini* ve bir sene mürûrunda Rumeli sadâreti *pâye-i celîlesini* hâiz ve iki yüz iki senesi *şehr-i rebîülevvelinde* bilfi'îl Rumeli sadâret-i *behîyyesine mukarenetle ... nikabet hidmet-i âligesile şeref-pîra olup...*» (s. 36).

«... İstanbul kadılığı ve Anadolu sadâreti ve bir sene mürûrunda Rumeli sadâreti *pâyelerini bilihraz ve iki yüz iki senesi bilfi'îl Rumeli sadâreti ... uhdesine bitteveçih nikabet hidmetine nâil olduktan sonra...*» (s. 34).

Şinasi bu tasfiye işini o derece ileri götürür ki, büyük şahsiyetler, tarîkatler, tarîkat uluları ve ölmüşler için hürmet ifadesi makamında kullanılagelen sözleri dahi sistemli bir şekilde kaldırmaktan çekinmez :

geçen örneklerde görüldüğü gibi “kadem-nihâde-i mehd-i vüçüd” veya “pânihâde-i sâha-i vüçüd olmak” mecazı, bazen daha sâde bir şekil olmak üzere, aynı fikirle ilgili başka mecazların yerine konulmuştur :

«... Yenişehir-Fener *nâm memlekette ziya-güster-i fânus-i vüçüd olup...*» (s. 28).

«... Dersaadet'te *revnâk-bahşâ-yi gehvâre-i vüçüd olup...*» (s. 37).

«... Yenişehir-Fener'de *kadem-nihâde-i mehd-i vüçüd olup...*» (s. 26).

«... Dersaadet'e *kadem-nihâde-i vüçüd olup...*» (s. 34).

«... medîne-i Konya'ya nefy ü iclâ olunarak kazaya rızâ kaziygesini gûyâ olduğu halde ruh-i şerifi âzîm-i halvet-seray-ı ukbâ ve cesed-i lâtifî Hazret-i Mevlânâ kaddese sırrehu 'l-ulâ merkâd-i şerifi civarında vâki' kabristanda defin-i hâk-i müşg olmuştur» (s. 55).

«... tarîkat-i aligge-i Mevlevîye'ye intisab ile ve bir çok vakit ikametten sonra asitân-ı saâdet-âşiyân-ı Hazret-i pîr kaddese sırrehu 'l-münîre rûmâl-i ubûdiyyet olmak üzere Konya'ya azîmet ve ol bargâh-ı feyz-iktinahda edâ-gı hidmet eyleyerek ...» (s. 39).

«... Mekke-i mükerrermede ikamet-saz-ı kerâmet olan tarîkat-i aligge-i nakşibendîye meşâyihinden Şeyh Mehemmed Can Efendi merhumdan ahz-ı inâbetle ifâ-yı farîze-i Hacc-ı şerîf eyledikten sonra cezîre-i mezbûra aâdet ve iki yüz kırk iki senesi Dersaâdet'e bilmuvâsala...» (s. 33).

Yaptığı tasfiyede, sâde ve veciz bir ifâdeye erişmek düşüncesi yanında ayrıca, bir şahsiyeti, hakkındaki, mübalâgalı tevcih ve pâyeleri bir tarafa bırakıp, tabîî ve gerçek hadleri içinde görmek isteyen bir zihniyetin ifadesi de vardır. Böyle bir zihniyetle, mübalâgalı bulduğu bu tarz tevcih ve pâyelendirişleri daima kaldırmıştır :

«... ve bir müddet dahi a'lem-i 'ulemâ Mevlânâ Hoca Abdürrahman Efendi merhumun halka-i dersine müdâvemet... ile» (s. 14).

«Meşâyih-i 'izâmdan atiü't-terceme Şeyh İsmail Hakkı Efendi merhumun mahdûmu olup» (s. 28).

«... iki yüz kırk dokuz senesi şehir-i zilhiccesinde ... tekbir-zen-i 'arafât-ı ve-fât olarak ruh-i şerîfi mahmiye-i Üsküdar'da vâki' kutbü'l-ârifîn Şeyh Nasuhî Efendi türbesinde muntazır-ı rahmet-i bigayat olmuştur» (s. 30).

«... mukaddemâ bir müddet mevâlî-i 'izâmdan Keçecizâde İzzet Efendi merhûmun mektubculuk hizmetinde ve muahharan sudâr-i 'izâmdan Keçecizâde Halim Efendi merhumun Rumeli sadâretinde buldukları hengâmda ... (s. 40).

«... Konya'ya nefy ü iclâ olunup orada i'dam olunmuştur. Na'sı kurb-i Mevlâna'da medfundur» (s. 50).

«... tarîkat-ı mevlevîye'ye intisab ve bir aralık Konya'ya azîmet ve müddet-i medfide ikametle...» (s. 36).

«... Mekke-i mükerrermede bulunan tarîkat-i nakşibendîye meşâyihinden Mehmed Can Efendi'den ahz-ı inâbetle badelavde iki yüz kırk iki senesi Dersaâdet'e muvasalât eyleyüp...» (s. 31)

«... ve bir müddet Hoca Abdürrahim Efendi merhumun halka-i dersine müdâvemet... ile» (s. 13).

«Atiü't-terceme Şeyh İsmail Hakkı Efendi merhumun mahdûmu olup ...» (s. 26).

«... iki yüz kırk dokuz senesi şehir-i zilhiccesinde ... irtihâl-i dâr-ı beka eyleyüp na'sı Üsküdar'da vâki' Şeyh Nasuhî Efendi türbesi kurbüne defnolunmuştur» (s. 28).

«... bir müddet Keçecizâde İzzet Efendi'nin mektubculuk hizmetinde ve bir müddet dahi Keçecizâde Halim Efendi'nin Rumeli sadâretinde bulunduğu hengâmda...» (s. 37).

Aynı zihniyetin bir başka tezâhürünü, yüksek makam sahiblerinden bahsedilirken bir hürmet ifadesi olmak üzere kullanılan cami şeklindeki ifade tarzını red ile bunu herhangi bir şahıs için olduğu gibi müfret şekline çevirişinde buluruz. (Msl. Şeyhülislâm Tevfik Yahyâ Efendi hakkındaki şu satırlarda görüldüğü gibi:

«... zâde-i tab'ları olan işbu kıta-i rengini bittanzim takdîm eyledikleri menkûldür... Na'ş-ı mağfiret-nakşı Sultan Mehmed Han Gazi cami'-i şerifi civârında kâin Küçük-Karaman nam mevki'de vâki' inşâsına muvaffak oldukları medrese-i münife hazîresinde medfundur» (s. 36).

«... zâde-i tab'ı olan işbu kit'ayı bittanzim takdîm eylediği menkûldür. Na'ş-ı Sultan Mehmed cami-i şerifi civârında kâin Küçük-Karaman nam mevki'de vâki' inşâsına muvaffak olduğu medrese hazîresinde medfundur» (s. 34).

Nihayet, metinde Osmanlı pâdişahlarının her zikrolunuşunda daima kullanılan «hazretleri» kelimesini her seferinde atmak ve «cennet-mekân» tabirini de hep «merhum» şekline çevirmekteki ısrarı, Şinasi'nin yaptığı bu tasfiyede hususî ve mânidâr bir tavır olarak ortaya çıkar :

«... cennet-mekân Gazi Sultan Ahmed Hân-ı sâlis hazretleri zamanında» (s. 5).

«... merhum gazi Sultan Ahmed-i sâlis zamanında» (s. 5).

«... cennet-mekân Sultan Mahmud Hân-ı sâni hazretleri zamanında» (s. 7).

«... Merhum Sultan Mahmud-ı sâni zamanında» (s. 7).

«... cennet-mekân Sultan Selim-i sâlis hazretleri asrı ricâlinden olup» (s. 8).

«Merhum Sultan Selim-i sâlis asrı ricâlinden olup» (s. 8).

«... cennet-mekân Sultan Selim Hân-ı sâlis hazretleri asrında» (s. 57).

«... merhum Sultan Selim-i sâlis asrında» (s. 52).

«Cennet-mekân Sultan Mahmud Hân-ı evvel asrı serlevha-i suhandâni ve Hoca Neş'et Efendi merhumun üstad-ı sâhib-i irfânı olup pâdişah-ı müşârünileyh hazretleri zamanında âzim-i dârülcinân olmuştur» s. 50).

«Sultan Mehmed Hân-ı evvel asrı şuarâsından olup müşâr ünileyh zamanında vefat eylemiştir» (s. 47).

Tasviri-i Efkâr başmuharririnin, pâdişaha mensubiyet şerefinden bahs eden ve hükümdârın şahsiyetini yücelten ifadeleri çıkarıp atışını gösteren şu parçalar da ayrıca dikkate değer :

«... yüz yirmi dokuz senesi şehri rebiülevvelinde sıhrîyet-i cenâb-i şehri-yârî şerefine dahî mazhariyetle mümtaz-ı akran u emâsil buyrularak bin yüz otuz senesi şehri cemâdiülâhiresinde makam-ı vâlâ-yı sadârete ik'ad ve ol vechile neyyir-i ikbal ü iclâli is'ad buyurulup infâz-ı ahkâm-ı pâdişah-ı kerem-mu'tad etmekte iken ...» (s. 5).

«... bin yüz yirmi dokuz senesi rebiülevvelinde pâdişaha dâmad ve bin yüz otuz senesi şehri cemâdiü'l-âhiresinde sadâretle ber-murad olmuş iken ...» (s. 5).

«... ve on bir mah mürûrunda afv u itlakı *karîn-i müsâade-i pâdişah-i sâhib-i şefkat buyurulmağın* Dersaâdet'e avdet birle ...» (s. 30).

«... *medîne-i Kütahya'ya nefy ü iclâ ve bir sene tamamında afv u itlakı karîn-i müsâade-i şehinşah-ı kerem-fermâ buyurulduğu halde Dersaâdet'e muvasalât ve üç mah ikamet etmeksizin me'muriyet-i cesîme ile cânib-i Bağdad-ı behişt-âbâda azîmet ve ikmâl-i emr-i me'muriyetle Der-i bâr-ı şevket-karar-ı mülûkâ-neye ric'at eyleyüp ...» (s. 54-55).*

«... ve on bir mah mürûrunda afv u itlak ile Dersaâdet'e avdet eyleyüp ...» (s. 28).

«... Kütahya'ya nefy ü iclâ ve bir sene tamamında afv u itlak ile Dersaâdet'e muvasalât ve üç mah ikamet etmeksizin me'muriyet-i mahsusa ile Bağdad'a azîmet ve ikmâl-i emr-i me'muriyetle Dersaâdet'e avdet eyleyüp ...» (s. 50).

Bütün bu örnekler, neşirde düşünülen «sehviyât-ı lafziye ve manevîyenin tashihi» maddesinin, gaye ve çerçevesini çok aşarak, her şeyden önce, eserdeki eski edebî üslûbun ifâdeyi mecazlar ve kelime süsleri ile şişkinleştiren unsurlarının tasfiyesi sûretinde tecelli ettiğini göstermektedir. Böyle olmakla beraber, çeşitli ifade hatalarının tashihi işi de ihmal edilmemiştir. Meselâ, daha evvel bahsi geçen mantıkî haşivlerin tasfiyesi, «sehviyat-ı maneviyenin tashihi» hükmünün tatbikinden başka bir şey değildir. Diğer taraftan muhtelif gramer hataları da düzeltilmiştir. Bunlar içinde en zikre değeni, türkçe kelimeler (yahut arapça veya farsça olup da türkçe bir ek ile teşkil olunmuş kelimeler) ile yabancı dilden bir kelimenin farsça kaide üzerine izafet terkibi yapılmasına aid olandır:

«Atiüt-terceme *Beylikçi-i Divân-ı Hümâgun-ı esbak İzzet Bey merhumun birâder-i wâlâ-güheri olup...*» (s. 7).

«... Dersaâdet'e avdetle bir müddet *oda-i mezkûra* müdâvemetle ...» (s. 37).

«Atiüt-terceme *Divan-ı Hümâyun Beylikçisi İzzet Bey merhumun birâderidir*» (s. 7).

«... Dersaâdet'e avdetinden sonra bir müddet *mezkûr odaya* müdâvemetle ...» (s. 34).

Böyle yanlış teşkil olunmuş bir terkibi Şinasi bâzen tashihe dahi lüzum görmeksizin toptan kaldırıyor:

«... bazı me'muriyet-i cesîmede müstahdem ve bâhusus *Karahisar-ı sâhib muhassılığın ile muğtenem* ve bir aralık *uhdesine* rütbe-i sâlise *tevcih ü ihsanile beyne'l-akran muazzez ü mükerrerem* olarak muahharan muhassılığ-ı *mezkûrdan* ma'zulen Dersaâdet'e mevzul olup ...» (s. 7).

«... bazı me'muriyet-i cesîmede müstahdem olup hattâ *Karahisar-ı sâhib'e muhassıl* ve bir aralık rütbe-i sâliseye nâil olarak muahharan ma'zul ve Dersaâdet'e mevzul olup ...» (s. 7).

Aşağıdaki parçalar, bize eserde mantıkî bakımdan yapılan bazı tashihleri verir :

«... pürhassa denilen sebze *gaget* cesâmetlice olduğundan...» (s. 6).

«... vatan-ı *asliyesinde* ihtiyar-ı kûşe-i uzlet eyleyüp...» (s. 6).

«Aydın-oğlu tekyesi şeyhinin *ferzend-i ercümendi* olup evâil-i hâlinde dâire-i hümayun-ı *mülûkâneye me'mur u çerağ buyurularak* ve bir müddet *dahi* hânendegân-ı şehriyârî çavuşluğu hizmetinde istihdam olunduktan sonra *dai-re-i hümayundan ihrac olunup* tekye-i mezkûrda *iskân* ile imrar-ı *lejl ü nehar* etmekte iken...» (s. 10).

«... pürhassa denilen sebze *cesâmetlice* olduğundan ...» (s. 6).

«... vatanında ihtiyar-ı kûşe-i uzlet eyleyüp...» (s. 6).

«Aydın-oğlu tekyesi şeyhinin mahdûmu olup evâil-i hâlinde dâire-i hümayuna devam ile bir müddet hânendegân-ı şehriyârî hizmetinde istihdam olunduktan sonra çerağ olunup mezkûr tekyede ârâm ile imrar-ı *eyyâm* etmekte iken ...» (s. 10).

Şinasi'nin bazı ta'birler karşısında alınmış belirli bir tavrı olduğu meydana çıkmaktadır. Bunu tezkirede sık sık geçen «fünûn-i fârisiye» tabirinde çok iyi görürüz. Edebî kültür, edebiyat ile alâkalı bilgi şubelerinin tahsili karşılığı olarak böyle bir tabirin kullanılmasını kabul etmediği anlaşılan Şinasi, rastladığı her yerde bunu mu laka değiştirip yerine asıl medlûlünü koymuş veyahud bütün bütüne kaldırmıştır:

«... tekmil-i nüseh-i ilmîye ve tahsil-i *fünûn-i fârisiye* eyleyüp...» (s. 14).

«... tahsil-i ulûm-i âliye ve tekmil-i *fünûn-i fârisiye* eyledikten sonra ...» (s. 35).

«... bir müddet *fünûn-i fârisiye*yi tahsile *sarf-ı mâhasıl-ı kesir ü kalil* eyledikten sonra...» (s. 16).

«... ulûm-i arabîye *ve* *fünûn-i fârisiye*yi tahsil ve bir müddet Mekteb-i Harbîye'de bulunan şâkirdâna bazı *mer-tebe* ulûm-i arabîye *ve* *fünûn-i fârisiye*yi *tefhim* eyledikten sonra ...» (s. 45).

«... tekmil-i nüseh-i ilmîye ve tahsil-i ulûm-i edebîye eyleyüp...» (s. 13).

«... tahsil-i ulûm-i âliye ve tekmil-i *fünûn-i edebîye* eyledikten sonra...» (s. 32).

«... bir miktar kavâid-i fârisiye tahsil eyledikten sonra...» (s. 15).

... ulûm-i arabîye bittahsil bir müddet Mekteb-i Harbîye şâkirdânına bir miktar ulûm-i arabîye okuttuktan sonra ... (s. 41).

Metnin dili üzerindeki çeşitli tasarrufları arasında Şinasi'nin cümle yapısı bakımından meydana getirdiği değişikliklere gelince bu, ifadede bir süs ve fazlalık teşkil eden unsurların tasfiyesi derecesinde geniş olmamıştır. Neşirde, tezkirenin uzun cümlelerini kendi makalelerindeki kısa cümle tarzına uygun şekilde düzenlemeğe çalıştığını gösteren misâller pek azdır. Şinasi burada cümlenin yapısından çok, onun içini

şişkinleştiren lüzumsuz unsurları temizlemeğe ehemmiyet vermiş, bu şart yerine geldiği vakit, o cümlelerin yine satırlarca süren bir uzunluk arz etmesine pek ilişmemiştir. Yaptığı değişiklikler, çok defa, bir hal tercemesi maddesinin başından sonuna kadar devam eden müselsel bir cümlelerin ilk satırlarında geçen «olup» nevinden bir rabıt sığasını kaldırıp buraya, kadar olan kısmı müstakil bir cümle haline getirmekten öteye geçmez. Bu müselsel cümlelerin geri kalan kısmı yine uzunluğunu muhafaza eder. Meselâ, İbrahim Paşa maddesinde uzunluğu tam bir sahife tutan cümle üzerindeki müdahalesi onu üç ayrı cümleye bölmekten ibaret kalıyor.

Elimizdeki formalarda, Şinasi'nin uzun cümleler üzerinde yaptığı değişikliğin mahiyet ve derecesini en güzel gösterebilecek örneği aşağıdaki parçada buluyoruz. Şinasi burada müselsel cümle yapısını kırmaksızın, sadece eski tarzdaki bağlantılarını atıp onu, bunların yerine koyduğu yenilerle kurmuştur :

«Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyundan müteveffâ Mehmed Emin Şükûhî Efendi'nin sulbünden Dersaâdet'te bin yüz seksen sekiz tarihinde kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup iki yüz altı tarihinde tarîk-i tadrîse duhul ile *ulâm-i âliyede mûmârese-i kâmile hâsil eyleyerek fenn-i tıbda dahi mûmtaz-ı emâsil olduktan sonra* iki yüz on sekiz tarihinde makam-ı riyâset-i tebhâbete *dâhil* ve iki yüz yirmi bir tarihinde İzmir mevleviyetine vâsıl olarak iki sene mürûrunda riyâset-i mezkûreden müfârakat ve iki yüz yirmi altı tarihinde Mısır-ı Kahire mevleviyetine mukarenetle tekmil-i müddet-i ma'lûme *eylediği halde cânib-i Hicaz-ı mağfiret-ı rûza* azîmet ve Dersaâdet'e muvasalâtı esnâda İstanbul kadılığı pâyeye *celîlesini* ihraz ve iki yüz otuz iki tarihinde sâniyen riyâset-i mezkûreye *vusul ile kesb-i imtiyaz eyleyüp* iki yüz otuz beş tarihinde Anadolu sadâreti pâyeye *celîlesini* hâiz ve iki yüz otuz altı tarihinde sadâret-i mezkûre *makam-ı âliyesine bilvürûd mütemâyiz* olmuş ise de beş mah zarfında *bazı zevâtın sevk ü işâretine binâen* kasaba-i Keşan'a menfiyyen nakl ü hicret ve on bir mah mürûrunda *afv ü itlakı karîn-i müsâede-i pâdişah-ı sahib-i şefkat buyurulmağın*

« ... Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyundan müteveffâ Mehmed Emin Şükûhî Efendi'nin sulbünden Dersaâdet'te bin yüz seksen sekiz tarihinde kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup iki yüz altı tarihinde tarîk-i tadrîse duhul ile iki yüz on sekiz tarihinde makam-ı riyâset-i tebhâbete nâil ve iki yüz yirmi bir tarihinde İzmir mevleviyetine vâsıl olarak iki sene mürûrunda riyâset-i mezkûreden müfârakat ve iki yüz yirmi altı tarihinde Mısır-ı Kahire mevleviyetine mukarenetle tekmil-i müddet-i ma'lûme ederek cânib-i Hicâz'a azîmet ve Dersaâdet'e muvasalâtı esnâda İstanbul kadılığı pâyesini bilihraz iki yüz otuz iki tarihinde sâniyen riyâset-i mezkûreye ve iki yüz otuz beş tarihinde Anadolu sadâreti pâyesini hâiz olarak iki yüz otuz altı tarihinde sadâret-i mezkûreye nâil olmuş ise de beş mah zarfında hasbe'l-kader Keşan'a menfiyyen nakl ü hicret ve on bir mah mürûrunda *afv ü itlak ile Dersaâdet'e avdet eyleyüp* iki yüz otuz sekiz tarihinde Rumeli sadâreti pâyesi ve sene-i merkûme hilâlinde sâlihen riyâset-i mezkûre me'muriyeti ve iki yüz otuz dokuz senesi def'a-i ulâ ve kırk altı senesi def'a-i sâniye olmak üzere tekrâren Rumeli sadâreti uhdesine

Dersâdet'e avdet *birle* iki yüz otuz sekiz tarihinde Rumeli sadâreti pâye-i *celîlesine şâyan* ve sene-i merkûme hilâlinde sâlisen riyâset-i mezkûrede *tali'-i mes'udu dirâşan olmuş* ve iki yüz otuz dokuz senesi def'a-i ûlâ ve kırk senesi def'a-i sâniye olmak üzere *bittekrar* Rumeli sadâretinde *revnak-bahş-ı kadr ü i'tibar buyurulmuş iken senin-i ömrü hadd-i sülûs ü sittine yakîn olduğu halde* iki yüz kırk dokuz senesi şehri-i zilhiccesinde ... mısra-ı nâtik olduğu vec-hile *tekbirzen-i arafât-ı vefat* olarak *ruh-i şerîfi mahmiye-i Üsküdar'da vaki' kütüb'l-ârifîn* Şeyh Nasuhî Efendi türbesinde *muntazar-ı rahmet-i bigâyât olmuştur* (s. 29-30).

Şinasi'nin cümle yapısı bakımından asıl müdahalesi, seci' esası üzerinde kurulmuş cümlelerde olmuştur. Eski nesir cümlesinde ibareler arasında birer mafsâl teşkil eden seci'li kuruluşları rastladığı her yerde bozup buradaki secileri ve onların berâberinde getirdiği süs ve kelime oyunlarını temizledikten sonra o cümleyi daha tabii kılığa sokarak yeniden kurmuştur:

«Müşârünileyh *kesirü'l-hayrat bir vezîr-i hayr-âyat olup mikdar-ı âsâr u hasenâtı müstagni-i ta'rif ü beyandır*» (s. 5).

«.. iki yüz elli beş senesi Dersâdet'e bilmuvâsala *tahsil-i ulûm-i âliye ve tekmi'l-i nuseh-i ilmiye* eyleyerek iki yüz altmış bir senesi *tarik-i feyz-refik-i tadrîse dâhil ve* iki yüz altmış altı senesi Meclis-i Maârif âzâsı sınıfına *bililhak mümtaz-ı emâsil olmuştur*» (s. 48).

«... bin iki yüz elli beş senesi hilâlinde *hayâtı münhasif-i memât ve cism-i nâzenîni pûşîde-i ebr-i rahmet-i bigâyât olmuştur*» (s. 6)

«... zâviye-i halvetiyede *câlis-i seccâde-i meşihat ve bir sene mikdarı revnak-efzây-ı post-i kerâmet olduğu halde imrar-ı vakt ü sâat eyleyüp* bin yüz otuz sekiz sâli hilâlinde *hanikah-ı bekaya nak-l bisât-ı rihlet eylemiştir*» (s. 28.)

bittevcih iki yüz kırk dokuz senesi şehri-i zilhiccesinde ... mısra'ı nâtik olduğu vec-hile irtihâl-i dâr-ı beka eyleyüp na'şî Üsküdar'da vaki' şeyh Nasuhî Efendi türbesi kurbüne defn olunmuştur» (s. 28).

«... Müşârünileyhin hayrat ve hasenâtı müstagni-i târif ü beyandır» (s. 5).

«.. bin iki yüz elli beş senesi Dersâdet'e bilmuvâsala mu'tad olan arabî derslerini tekmi'l ve fârisî dahi tahsil eyleyerek iki yüz altmış bir senesi *tarik-i tadrîse duhûl ile* iki yüz altmış altı senesi Meclis-i Maârif sınıfına iltihak etmiştir» (s. 45).

«... bin iki yüz elli beş senesi âlem-i fâniye vedâ-ı ebedî eylemiştir» (s. 6).

«... zâviye-i halvetiyede bir sene *câlis-i seccâde-i meşihat* olarak bin yüz otuz sekiz sâli hilâlinde dâr-ı bekaya rihlet eylemiştir» (s. 26).

IV

Yeni neşirdeki değişikliklerin en mühimini, muhtelif şairlerin şahsiyet ve eserleri ile edebî değerleri hakkında tezkirede yer alan mübalâgalı hüküm ve ifadeler üzerinde yapılmış olanı teşkil eder. Şinasi'nin baskıya başlarken yazdığı yazıda, bazı şairlerin edebî hüviyetlerinin, haiz oldukları resmî pâyeye ve nüfuz derecesine göre büyültülerek gösterilmesini tezkirenin ıslâha muhtaç noktalarından biri olarak bilhassa ele aldığını görmüştük. «*Hâtimetü'l-eş'ar*» yalnız makam sahibi şahsiyetler ve büyük şöhretler için değil, üçüncü, dördüncü derecede şairler, hattâ şiir heveskârları hakkında bile çok parlak ve ölçüsüz medihlerle doludur. Bütün bu mübalâgalı sözler, makalesinde belirttiği şekilde, Şinasi tarafından tamamen kaldırılmış ve yerlerini çok sâde, kısa ve tok bir ifâde tarzına bırakmışlardır. Bu sûretle, Şinasi eski tezkire üslûbuna kat'î şekilde nihayet vermiş ve onu tamamiyle reddetmiş olmaktadır. Ehemmiyeti dolayısıyla onun yaptığı değişikliklerin hepsini buraya derc ediyoruz:

Ahmed Cevdet Efendi: «*Mumâileyh her vehile temeddüh ü sitâ-yişe lâyük ve her hususda akrân u emsâline fâik bir şâir-i müdakkik olup Nevâdirü'l-âsar ismiyle muanven bir eser-i rengîni ve Ziyetü'l-mecâlis isminde müzeyyen diğer bir kît'a yâdigâr-ı dil-nişîni olduğundan başka bir kît'a divançe-i hoş-lehçesi vardır*» (s. 848).

Va'anüvis Mehmed Es'ad Efendi: «*Müşârünileyh Sahaflar-seyhi-zâde denmekle ârif bir zât-ı şerif olup cenâb-ı maârif-me'abının bir kît'a divân-ı belâgat-ünvanı ve bir aded mükemmel Münşâat-ı fesahat-beyânı ve gürâh-i mekruh-i mülga haklarında Üss-i Zafer isminde bir kît'a nusret-nâmesi ve Müstâref nam tarihe bir kît'a terceme-i letâfet-allâmesi vardır ki müştemel olduğu sanayi' ü bedayi'in ta'rif ü tavsifi hayyiz-i imkânda değildir*» (s. 13).

Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi: «*Müşârünileyh efdal-ı fudelâ ve a'lem-i ulemâ bir şâir-i bihemtâ olup fenn-i mûsikîde kemâl ü mehâreti ve ulûm-i sâirede dahi akrân u emsâline fâik her vehile tefevvuk u rüchaniyeti olarak Tefâsir-i şerîfeye dair niçe niçe*

«*Nevâdirü'l-âsar ve Ziyetü'l-mecâlis isimleriyle birer eseri ve bir kît'a divançesi vardır*» (s. 45).

«*Müretteb divânı ve bir aded mükemmel Münşâatı ve yeniçerilerin ilgası hakkında Üss-i Zafer isminde b.r. eseri ve Müstâref nam kitaba bir kît'a tercemesi vardır*» (s. 12).

«*Fenn-i mûsikîde kemâl-i mehâreti ve ulûm-i sâirede dahi akrân u emsâline müsabakat u rüchâniyeti olarak Tefâsir-i şerîfeye dair niçe niçe âsarı ve fenn-i mûsikîye müteallik bir kaç aded risâlesi olduğundan başka müretteb bir kît'a divânı vardır*» (s. 11).

eser-i mu'teberi ve fenn-i mûsikîye müteallik bir kaç aded risâle-i şevk-âveri olduğundan başka müretteb bir kit'a divan-ı belâgat-unvânı vardır» (s. 12).

Şeyhülislâm Tefvik Yahya Efendi: «*Müşârüniylegh sadeî-dürer-i ulûm ü ma'ârif ve ma'den-i güher-i fûnûn ü letâif bir fâzül-ı ârif olup ulûm-i aklıye ve nakliyyede kudret ü mehâreti olduğu vâreste-i beyandır» (s. 26-27).*

Şeyhülislâm İshak Efendi: «*Müşârüniylegh cemî' ulûm-i âliyye aşînâ bir fâzül-ı bihemtâ olup Şifâ-yı Kadı Ayaz'a bir kit'a tercemesi olduğundan fazla on bir aded na't-ı şerîf-i peygamberîyi câmi'i bir kit'a divançe-i dilnişini ve Sâlim Efendi tezkiresinde dahi bazı eser-i rengini vardır» (s. 9).*

Mustafa Eşref Efendi (sonra Paşa): «*Mumâilegh akrânına fâik bir şair-i müdakkik olup tanzim-i kasâyidde yed-i tûlâ ashâbındandır» (s. 16),*

«Cavid Bey: «*Mumâilegh bimisîl ü akrân bir şâiri sâhib-i irfan olup eş'ar-ı âteş-nisârı sâziş-fiken-i dil-i şâirandır» (s. 45).*

«Enderunî Osman Servet Efendi: «*Bir kit'a divançesiyle cerîde-i âlemde ibka-yı nâm ü şan eylemiştir» (s. 41).*

«Yenişehir-Fenerli Mehmed Emin Belîğ Efendi: «*Bir kit'a divan-ı belâgat-ünvan ile cerîde-i âlemde ibka-yı nâm eden şuarâdandır» (s. 28).*

Mehmed Hâlet Efendi: «*Zâde-i tab'ı olan bir kit'a divançe-i matbu'ası ile dahi mecmua-i âlemde nâmını ibka eylemiştir» (s. 55).*

Hasırcı-zâde Hafız Mehmed Ağa: «*Şehr-i Ayıntab'ın hânedân u ashâb-ı irfânından olup kendüsü her nekâdar mahallince Hasırcı-zâde Mehmed Ağa denmekle ma'rûf ise de*

«*Bir mikdar eş'arı vardır» (s. 34).*

«*Şifâ-yı Kadı Ayaz'a bir kit'a tercemesi olduğundan fazla on bir aded na't-i peygamberîyi câmi' bir kit'a divançesi ve Sâlim Efendi tezkiresinde bazı âsarı vardır» (s. 9).*

«*Matbu' bir kit'a divanı ve muahharan söylenmiş bir mikdar eş'arı vardır» (s. 15).*

«*Müretteb divanı olduğu mervîdir» (s. 41).*

«*Bir kit'a divançesi vardır» (s. 38).*

«*Bir kit'a divanı vardır» (s. 26).*

«*Bir kit'a divançe-i matbuası vardır» (s. 50).*

«*Şehr-i Ayıntab hânedânından olup kendisi her nekâdar mahallince Hasırcı-zâde Mehmed Ağa denmekle ma'rûf ise de arabî ve fâriside bida'e hâsıl ettiği ve bir hayli eş'ar mahfûzu olarak mec-*

ulûm-i arabîye ve fûnân-i edebîye ve lûgat-i fârisîyede yegâne ve hüsn-i eş'âr ve letâfet-i güftör ile bîmisl ü bibahâne olduğundan başka ağa unvânı muzâf-ı nâmı olduğu halde her fende hem-asrı olan zevât-ı meşhûreye fâik ve fart-ı hâfıza ve kuvve-i ihâta ve hususiyile meclis-ârâlık bahsinde pek çok medh ü sitâyişe lâyık olduğu misillü mahfuzâtı olan ebyât-ı arabîye ve fari-siye ve türkiye hadd ü hasardan birun ve tevârih ü kasâid vesair eş'ar-ı letâfet-disârı mertebe-i hadd ü ahsâdan efzundur» (s. 51).

lis-ârâlıkda ashab-ı mahâretten bulunduğu rivâyet kılınmış ve iki yüz yetmiş dokuz senesi hilâlinde Dersaâdet'e muvâsalat eylemiş olmasile bazı ashâb-ı maârif ile 'ikd-ı encümen-i ülfet ederek meclis-ârâlığını tasdik ettirdikten sonra memleketi cânibine avdet etmiştir» (s. 48).

Şinasi, bazen bu mübâlagalı hüküm ve tavsifleri değiştirmeye dahi lüzum görmeyerek olduğu gibi çıkarıp atmak yoluna gitmiştir:

Şeyh Mehmed Bahâeddin Efendi: «Mumâilegh neveste-edâ bir zât-ı bihemtâ olup âsar-ı tab'ı bîmisl ü bahâ vâki' olmuştur» (s. 26-29).

(s. 26).

«Esrar Efendi: «Mumâilegh esrar-ı şî're mahrem bir şair-i mu'ciz-dem olup eş'ar u güftâri müstahsen ü müsellemler vâki' olmuştur» (s. 10).

(s. 10).

Ahmed Tevfik Bey: «Nesr ü inşâda müşârinilegh bilbenândır» (s. 37).

(s. 35).

Ahmed Cevdet Efendi (Paşa): «Mumâilegh fart-ı zekâsı müsellemler bir şâir-i pâkize-şîm olup divan olacak mikdar eş'ar-ı fesâhat-disâr-ı olduğundan başka...» (s. 48).

(s. 45).

Mehmed Eşref (Kasabzâde): «Mumâilegh şî'ri lâtif bir şair-i zarîfdir» (s. 16).

(s. 15).

Mehmed Emin Âaaf Bey: «Mumâilegh Tersâne-emîni-zâde denmekle ârif bir şâir-i zarîf olup eş'ar u güftâri hûb u lâtif vâki' olmuştur» (s. 17).

(s. 16).

Şinasi, yalnız mübâlagaları değil, eski tezkire üslûbunun şairler hakkında müsbet ve belirli bir maddeye dayanmayan, içi boş kalıblardan ibaret bir takım lüzumsuz tavsiflerini de bir tarafa bırakmıştır:

Vak'anüvis Mehmed Edib Efendi: «Mumâileyh tavr u tarzı acib bir şair-i edib olup bir kıt'a tarihi ve bazı mertebe eş'arı dahi vardır» (s. 8).

Mehmed Esrar Dede: «Mumâileyh bişnev esrârına âgâh bir dervîş-i sâhib-nigâh olup eş'arı süzinâk ve güftârî pâk-ender-pâk vâki' olmuştur» (s. 10).

Mehmed İhsan Efendi: «Mumâileyhin eş'arı rengîn ve güftârî kendi gibi lâtif ü dilnişin vâki' olmuştur» (s. 6).

Ahmed Tevhid Efendi: «Mumâileyh sâhib-i kemâl bir şair-i mâhîr-i rengîn-makal olup hayliden hayli kasayid-i güzide ve gazeliyât-ı pesendide tanzîme muvaffak olmuş ve ilm-i nahiode mehâreti derece-i kemâli bulmuştur» (s. 35).

Mehmed Hâmid Bey; «Her fende kesb-i mehâret ve bâhusus fenn-i mûsikide akrânını sebkat etmiş iken yüz doksan iki senesi vuku bulan vebâ-i kebîrde ma'tünen dâr-ı bakaya rihlet eylemiştir. Mumâileyh şîrin-zeban bir şair-i hoş-elhan olup eş'arı bâıyb ü noksan vâki' olmuştur» (s. 56).

Hasan Servet Efendi: «Mumâileyh ashâb-ı ma'lûmattan olup eş'ar u güftârî ma'nidâr u üstüvâr vâki' olmuştur» (s. 42.)

Mehmed Âsîf Efendi: «Mumâileyhin eş'arı hûb u zîbâ olup ta'rizden âzâde vâki' olmuştur. Sıdkî mahlâsında dahi bazı eş'arı olduğu mervîdir» (s. 15).

Enderûnî Mustafa Sâkîb Efendi: «Mumâileyh hürde-sâl bir şair-i şîrin-makal olup ekser şarkıları lâtif ü rengîn vâki' olmuştur» (s. 33).

«Mumâileyhin bir kıt'a tarihi ve bazı eş'arı dahi vardır» (s. 8).

«Bir mikdar eş'arı ve dervîşân-ı mevleviyeden olan şuarâyı câmi' bir kıt'a tezkiresi vardır» (s. 10).

«Mumâileyhin eş'arı ömrü gibi kalîldir» (s. 6).

«Haylice eş'arı vardır» (s. 33).

«... yüz doksan iki senesi dâr-ı bekaya rihlet eylemiştir. Fenn-i mûsikide mehâreti olduğu mervîdir» (s. 52).

«Bir mikdar eş'arı vardır» (s. 33).

«Sıdkî mahlâsında dahi bazı eş'arı olduğu mervîdir» (s. 14).

«Bir mikdar eş'arı vardır» (s. 37).

محمد حسن افندی

آئی الزججه جودن افندی مر حؤمك همشیره زاده سیدر . مژوك باش محاسبه فایده برمدنك
مداومتله اون بدی باشنده بر جوان صاحب عرفان ایکن یك اکیویوزالی بش سنه سی
عالم فانی به وداع ابدی ایلشدر . موی الیهك اشعاری عمری کبی فیلدر .

قطعه

کوکل ایستر کدور اینسون فلک کندی مرانجه فلکدن اوفلک آدن خبردار اولامش بیلدم
ششونات الهی هم طبیعت سمرخی اکثر ارسطابلس تدقیقات احدی قلامش بیلدم

قصه باشا

جزیره موره ده کالی ارخوس قصه سی مدرسی علی افندیك محدودیدر . پدری وفاتنده
پرینه مدرس اولوب بالاخره تبدیل طریق ایدرک ملزم ملکه بعضی محارده برمدت منسلک
وورودالی ایلد کد نضکره قوی باشلیق زبیه سنه آلال اولمش ویک یوز الی سکر تار یخنده
رتبه وزارت توجه به جزیره موره به ومدت قلبه طرفنده بالانفصال پراچ بله دخی وال
نصب و تعیین بیورلمش ایسه ده مؤخر ترک وزارت ایلد ریک وطننده اختیار گوشه عزت
ایلدیوب یك یوز یتش تار یخنده ارتحال دار آخرت ایلشدر . مشار الیهک وطن اصلیبی
اولان ارخوس قصه سنده بر خاصه دیتلان سبزه جسامتجه اولد یخندن واهال قصه
اکانه مجبور یولند یخندن مترجم مشار الیه زماننده (بر اصفه احد باشا) لقبیه شهرت شعار
اولمش اولد یخنی تحقیق کرده عاجزی اولشدر .

مزل

حسینی مر آنده عکس آهه کبسو قویمش آد کاسه مهره مذاپ ایتمش کلی روقویمش آد
رقق رویسه ایکی تیغ سبه تابی اوماه ایتمش ایکی غره رخشنده ابروقویمش آد
دارچین حدی ککافور وضع باردی هاون سکن دلدن مرچ ایدوب خوقویمش آد
اشک تردن فتنه حسری فضا سیراب ایدوب ایلش نخل مجسم قد دیلو قویمش آد
خضکوب رمال حسن اسمن دیمش چین چین دو کدیکی هر نقطه به رخال هندو قویمش آد
بیه بی اول شوخ ایدوب سحر ایله شاخ یاسمن قول آتجه باغ حسنه سیم بازو قویمش آد
ایله احیا شوه اعجاز حسنه بر نظر زکسی کویا ایدوب چشم خنکو قویمش آد

شریف یحیی احسان افندی

نخلطه ده واقع عرب جاهی امامی متوفی محمد افندیك محدودیدر . یك اکیویوز سکر سنه سی

عصابت

Şinasi'nin bastığı Fatin Tezkiresi'nden bir sağ sahife

لفظاً و معنیاً دیدیم تاریخ مجسم ای شفیق سیده سویله جودتا برد بکین بالامشال
 یک اکیوز آلتش آلتی سید دریل بوسال ابله سعد آصف ذبشانه حق جل جلال
 جودت بک

مخروسته برو سده بانهاده ساحة وجود او اوب بالاخره مصر فاهره جاننه عز بمنسله برمدت
 طبعخانه مصر یه ده بالاستخدام مؤخره میر الابق زبه سنی احراز ایدرک مجلس احکام
 اعضاسی صنفه الخاق اولندی فی مر ویدر . آتی الترجه شفیق بکک مقدا مصر والیبی
 عباس باشا حقدده نظیم ایتمش اولدی بی قصبده ایله سال تاریخنه اولان تشطیردن
 بشقه اشعار بنه ظفر باب اولنه مدیفندن قصبده من بوره دن بعض ایسات بالتفریق
 تذکره عاجزی به قید اولمشدر .

نظم

چونکه علم و ادبه ایندک ادبیه رعیت دائماً صاحب عرفان ایله ایله صحت
 غیرت طینتی صربت اثر اسلاسه مخلص معرفتک اوله جهاندن نشأت
 دایه زاده جودی افسدی
 شانمان محمود خان اول عصری شهر اسدن او اوب مشار الیه زماننده وفات ایشدر .
 بالاده کی قطعه سندن بشقه اشعاری کور یله ما مشدر

• حرف الخاء •

تاریخ

کندی تاریخ ذهاب سولدم شغلانی کندی در کهدن دیدم
 حافظ ابوبکر دده
 مناسزه تولد ایدوب کندیبی اصحاب مال وجاهدن اولمش ایکن مؤخره درسه عاده
 بالمواصله طریقت مولویه به انساب ایله غلطه مولویخانه سنده حجره کزین اقامت اولدی
 حالده یک اکیوز اوان سکر سنه سی داریقا به رحلت ایشدر . تاریخ وفاتی رحلتدن
 آلتی کون اول بعض اجاسه قرائنه وفاتی ایما ایلدی بی مر ویدر . تاریخ من بوردن
 بشقه اشعاری منظور دکلد

نظم

اول اول عالم در مولانادر آخر آخر آدم در مولانادر
 مظهر جمع ششون دایر عرش اعظم موج موج ایم عالم در مولانادر

تذکره شعرا

İsmail Belîğ Efendi: «*Mumâlegh ashâb-i ilm ü hünerden olup Vefeyât isminde bir kit'a kitab-ı mu'teberi ve tezkire-güne bir eseri vardır*» (s. 27).

«Vefeyât isminde bir kitabı ve tezkire-güne bir eseri vardır» (s. 26).

Şeyh Mustafa Sâkıb Efendi: «*Mumâlegh eshâb-ı fazl u kemâlden olup âsar-ı belâgat-nisarlarından olmak üzere bir kit'a divân-ı fesahat-ünvânı ve menâkib-i arefâ-gı mevlevîyeyi câ'mi' bir kit'a Sefîne-i letâfet-begânı vardır*» (s. 39).

«Bir kit'a divanı ve menâkib-i mevlevîyeyi câ'mi' Sefîne nâmında bir eseri vardır» (s. 36).

V

Eserin islâhı için, tezkirede yer alan hal tercemelerinde şairlerin şiirden başka, çeşitli kültür ve ilim sahalarındaki faaliyet ve eserlerine de değeri verilerek, bunun ayrıca belirtilmesi icab ettiği yolunda Şinasi tarafından tesbit edilen madde, baskıda buraya kadar gördüğümüz hususlar derecesinde gerçekleştirilmemiştir.

Yeni neşirde bu şartın ne dereceye kadar yerine getirilebilmiş olduğunu en iyi gösterecek örnek, Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin hal tercemesindedir. 1271 baskısında doğrudan doğruya Fatin Efendi'nin kaleminden çıkan hal tercemesi maddesinde Behcet Efendi'nin tıp ve tarih nev'inden eserlerine, isimlerini bile belirtmeğe lüzum görülmeksizin şöylece bir temas edildiği halde, Şinasi neşirinde bu ilmi eserlere daha ehemmiyet verilerek mikdar, mevzu ve adları ayrıca tasrih olunmuştur:

«*Müşârünilegh akl u temkîn ve rey-i metîn ashâbından olup haylice eş'ar-ı rengîni olduğundan başka elsine-i ecnebiyeye dahi vukuf ve ma'lûmâtı olması cihetiyle arabîü'l-ibâre bir aded tarih ile lisan-ı efrençiyeden müretteb fûnûn-ı tıbbâ dair olan hir kit'a risâleye ayruca birer kit'a terceme-i dil-nişîni vardır*» (s. 30).

«Bir mikdar eş'ârı ve elsine-i ecnebiyeye dahi vukuf ve ma'lûmâtı olması cihetiyle arabîü'l-ibâre bir kit'a Mısır tarihine ve Tarih-i Tabî'î ve fenn-i tıp ve hikmete dair lisân-ı ecnebi üzere yapılmış dört kit'a âsârı başka başka tercemeleri ve kolera illetine müteallik bir risâlesi vardır» (s. 28).

Şinasi'nin bahis konusu ettiği maddenin, elimizdeki parçalarda bundan daha ileri derecede tatbikini gösteren örneklere rastlayamıyoruz.

Şinasi neşri, 1271 baskısında bulunmayan muhtelif hal tercemesi maddelerini ihtivâ etmek, eskisinde mevcut olanlarda da 1280 yılına kadar gelen bir çok değışmeleri göstermek ve farklı şiir örnekleri vermek bakımlarından yeni bilgiler getirmektedir ki, bu konu ayrı bir makalemizde ele alınacaktır.